

Razvoj, revitalizacija i zaštita urbanističke i arhitektonske cjeline naselja Savski Gaj, Remetinec i Lanište u Zagrebu

Filipec, Iva

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:042816>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom](#).

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-10**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za povijest umjetnosti

Diplomski rad

REVITALIZACIJA I ZAŠTITA URBANISTIČKE I
ARHITEKTONSKE CJELINE NASELJA SAVSKI GAJ,
REMETINEC I LANIŠTE U ZAGREBU

Iva Filipec

Zagreb, 2019.

Temeljna dokumentacijska kartica

Sveučilište u Zagrebu

Diplomski rad

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest umjetnosti

Diplomski studij

REVITALIZACIJA I ZAŠTITA URBANISTIČKE I ARHITEKTONSKE CJELINE NASELJA SAVSKI GAJ, REMETINEC I LANIŠTE U ZAGREBU

Revitalization and protection of urban and architectural space which comprises
neighbourhoods of Savski gaj, Remetinec and Lanište in Zagreb

Iva Filipec

Rad je pohranjen u: knjižnici Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Rad sadrži: 51 stranicu, 34 reprodukcije. Izvornik je na hrvatskom jeziku.

Ključne riječi: Lanište, Remetinec, revitalizacija, Savski gaj, urbanizam, Zagreb, zaštita

Mentor: dipl. ing. arh., dr. sc. Zlatko Jurić, redoviti profesor

Ocjenjivači: dr. sc. Franko Ćorić, docent

dr. sc. Marko Špikić, izvanredni profesor

Datum prijave rada: _____

Datum predaje rada: _____

Datum obrane rada: _____

Ocjena: _____

SADRŽAJ

UVOD	1
1. URBANISTIČKI KONTEKST RAZVOJA NOVOG ZAGREBA	3
1.1. Prostorno definiranje i urbanistički planovi	3
1.2. Funkcionalni grad	7
1.3. Osnivanje općine Remetinec: administrativno definiranje novozagrebačkog područja	10
2. REMETINEČKI GAJ: POČETAK PLANSKE URBANIZACIJE NOVOZAGREBAČKOG PODRUČJA	12
2.1. Prva etapa izgradnje	13
2.2. Druga etapa izgradnje	17
2.2.1. Montažno poduzeće „Jugomont“	18
2.2.2. Jugomont u Remetinečkom gaju	19
2.3. Treća etapa izgradnje	22
3. STAMBENA ZAJEDNICA REMETINEC - SAVSKI GAJ - LANIŠTE	24
3.1. Savski gaj	24
3.2. Lanište	26
4. ZAŠTITA I REVITALIZACIJA	29
4.1. Remetinečki gaj	29
4.2. Savski gaj	35
4.3. Lanište	35
5. PROMETNA POVEZANOST	37
5.1. Razvoj	37
5.2. Današnje stanje	38
5.2.1. Rekonstrukcija Rotoru	38
5.3. Potencijal	40
ZAKLJUČAK	42
POPIS ILUSTRACIJA	43
BIBLIOGRAFIJA	46

UVOD

Jedan od najvećih utjecaja na oblikovanje i život čovjeka ima prostor u kojem živi i koji ga okružuje. Iz tog razloga brojni stručnjaci proučavaju i preispituju okolinu u kojoj žive i koja ih oblikuje te proučavaju urbanističke, arhitektonske i društvene čimbenike koji čine tu okolinu. Nakon izbora teme za ovaj diplomski rad posjetila sam izložbu *Zagrebački kvartovi* u Muzeju grada Zagreba. U to vrijeme u muzeju je bila aktualna izložba o Trešnjevci, a kasnije sam saznala da je to samo jedna u nizu izložbi u okviru interdisciplinarnog projekta *Zagrebački kvartovi* koji predstavlja pojedina naselja, tj. kvartove, grada Zagreba. Na toj izložbi prikazan je povijesni razvoj Trešnjevke uključujući sve aspekte života stanovnika tog naselja poput urbanizma i arhitekture, ali i društvenog života te sporta i kulture.¹ Prilikom posjeta izložbi mogli su se čuti uzvici oduševljenja kad bi sadašnji ili bivši stanovnici Trešnjevke na starim slikama prepoznali poznata mjesta, okupljališta ili građevine iz prošlog stoljeća. Odmah sam postala svjesna koliko se ljudi identificiraju sa svojom okolinom te koliko im je zanimljivo ponovno proživljavati neke trenutke ili jednostavno vidjeti sve aspekte tadašnjeg života na jednom mjestu. Kvartovi koji su do sada prikazani u okviru tog projekta su Trnsko, Dubrava, Maksimir, Trešnjevka i Trnje. Ja sam pak odlučila proučiti i analizirati stambenu zajednicu u kojoj sam odrasla, a čine je naselja Remetinec, Savski gaj i Lanište. Uzbudena sam što ću na ovaj način saznati puno više o razvoju te stambene cjeline, baviti se problemima i izazovima s kojima se suočavaju njezini stanovnici i potencijalnim projektima njezine revitalizacije. Građani Savskog gaja i Remetinca oduvijek su bili povezani, a kada je izgrađeno novo naselje Lanište, shvatila sam da ta naselja čine jednu stambenu zajednicu koja zajedno živi te dijeli školu, vrtiće, knjižnicu, parkove i razne druge sadržaje.

Ovaj diplomski rad nastao je prema knjizi arhitekta Ivana Mlinara *Remetinečki gaj: početak sustavne urbanizacije novozagrebačkog područja: ususret šezdesetoj godini Remetinečkog gaja* i objavljenim suvremenim tekstovima i znanstvenim radovima. Rad se sastoji od pet poglavlja. U prvom poglavlju bavit ću se urbanističkim kontekstom razvoja Novog Zagreba te prijelazom Zagreba preko Save. Kronološki ću opisati prostorno definiranje novozagrebačkog područja koje je započelo reguliranjem rijeke Save nakon čega su uslijedili više ili manje uspješno provedeni urbanistički planovi Novog Zagreba. Usporedno ću spomenuti funkcionalističke postavke urbanističkog razvoja koje je početkom 20. stoljeća

¹ <http://www.mgz.hr/hr/muzejski-programi/zagrebacki-kvartovi/o-projektu/>

zagovarao arhitekt Le Corbusier. Takav funkcionalistički pristup rezultirao je izradom Atenske povelje koja je utjecala i na urbanistički razvoj Novog Zagreba. U nastavku ću se usredotočiti na prostor koji je u središtu analize ovog rada, a to je prostor današnjeg Remetinečkog gaja. Administrativno definiranje općine Remetinec 1955. godine označilo je početak urbanizacije tog područja nakon čega je uslijedila izgradnja Remetinečkog gaja i prvih novozaagrebačkih stambenih zgrada.

U drugom poglavlju opisat ću urbanistički razvoj, stambenu i javnu arhitekturu uskog područja koje čini naselje Remetinečki gaj. Izgradnju naselja opisat ću u tri etape. Prvu etapu obilježila je izgradnja javnih zgrada na južnom potezu naselja i prvih novozaagrebačkih stambenih zgrada. U drugoj etapi prikazat ću razvoj poduzeća Jugomont te njihovih montažnih sustava koji su obilježili Remetinečki gaj, ali i još nekoliko zagrebačkih naselja. Treća etapa obuhvaća izgradnju stambeno-poslovnih zgrada i crkve u sjevernom potezu naselja.

U trećem poglavlju sažetije ću opisati arhitektonsko oblikovanje Savskog gaja. Zgrade na sjeveru naselja počele su se graditi gotovo istovremeno kao prve stambene zgrade u Remetinečkom gaju, a naselje se u početku nazivalo Novi Savski gaj. Sjever naselja obilježen je planski izgrađenim zgradama dok se naselje prema jugu širi u obliku riblje kosti te sadrži obiteljske kuće. U nastavku rada kraće ću spomenuti izgradnju Laništa, te novoizgrađene Arenu Zagreb, Arena Centar i Arena Park.

Nakon opisa povijesnog urbanističkog i arhitektonskog razvoja ove stambene cjeline, u četvrtom poglavlju opisat ću današnje stanje naselja, javne ustanove koje i dalje u njemu djeluju, kulturne sadržaje koji su na raspolaganju stanovnicima, ali i mogućnosti zaštite i revitalizacije naselja.

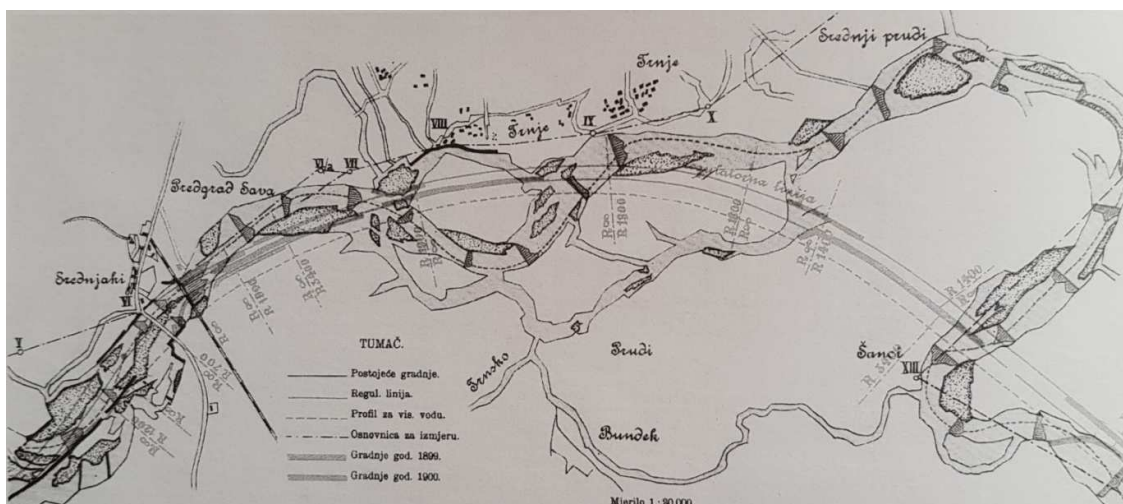
Na kraju rada osvrnut ću se na prometnu povezanost stambene cjeline Savski gaj – Remetinec – Lanište s ostatkom grada. Opisat ću razvoj prometnica i javnog gradskog prijevoza kroz proteklih pedeset godina te se osvrnuti na današnje stanje. Raskrižje s kružnim tokom u Remetincu dugo je predstavljalo kritičnu prometnu točku u gradu, a s obzirom da je trenutno u postupku rekonstrukcije analizirat ću njegovu ulogu u naselju i potencijal koji donosi njegova obnova. U ovom poglavlju spomenut ću i postojeće inicijative građana i prometne mogućnosti koje bi poboljšale kvalitetu života građana ove stambene zajednice i omogućile im bolju povezanost s drugim dijelovima grada.

1. URBANISTIČKI KONTEKST RAZVOJA NOVOG ZAGREBA

1.1. Prostorno definiranje i urbanistički planovi

Prije proučavanja urbanizma, arhitekture i drugih aspekata stambene zajednice koja je u središtu ovog diplomskog rada potrebno je upoznati vrijeme i okolnosti u kojima se ona počela razvijati. Riječ je o vremenu kada je Zagreb prešao Savu te se počeo razvijati Novi Zagreb. Iz tog vremena postoji nekoliko urbanističkih planova čiji je cilj bilo sprečavanje neplanske izgradnje te definiranje strukturirane izgradnje novih naselja.

Rijeka Sava oduvijek je imala veliki utjecaj na grad Zagreb. Nakon dvije velike poplave 1895. godine postalo je jasno da rijeku treba regulirati kako bi stanovnici grada bili sigurni. Početak prostornog definiranja područja današnjeg Novog Zagreba označava upravo regulacija rijeke Save započeta 1899. godine. Tada su brojni rukavci preusmjereni u korito rijeke, a Sava je dobila današnji pravilan tok.² [sl. 1]

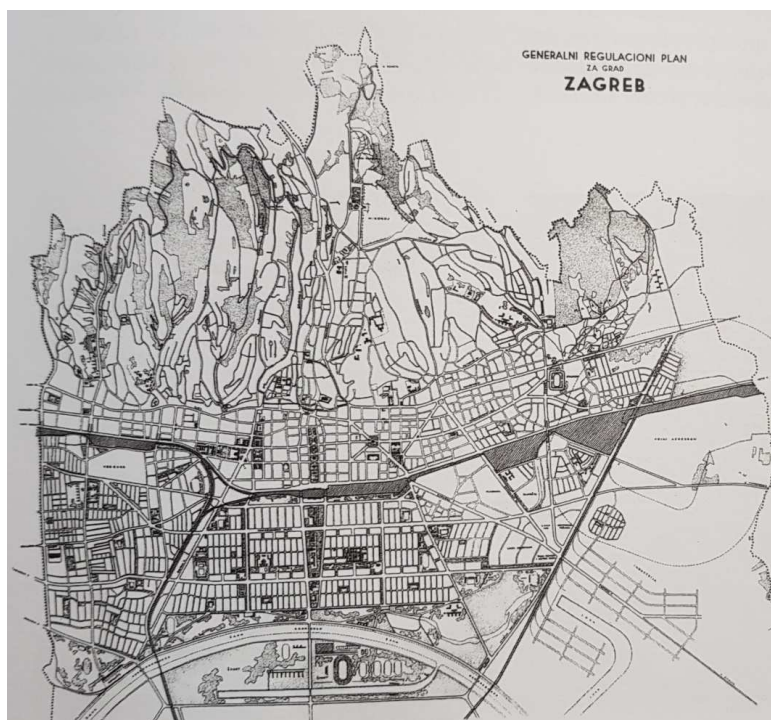
Slika 1: Položajni nacrt gradnje za regulacije rijeke Save kraj Zagreba god. 1899. i koncem god. 1900.

Prvi urbanistički plan koji je uključivao područje današnjeg Novog Zagreba je Generalni regulacioni plan za grad Zagreb iz 1936. godine [sl. 2]. Tim planom prvi put je obuhvaćena rijeka Sava te područje južno od nje na kojem su bili planirani sportski sadržaji.³ Plan je nastao na temelju opsežnih priprema, a izradili su ga stručnjaci za urbanizam i arhitekturu. Među vodećim urbanističko-arhitektonskim stručnjacima (koji su bili i članovi komisije za formuliranje Atenske povelje) ističu se zagrebački arhitekti Ernest Weissmann i

² Mlinar, 2014: 11

³ Bobovec, Mlinar, Sentić, 2012: 188

Vlado Antolić, a prijedlog komisije je uz manje izmjene prihvatio i objavio jedan od najistaknutijih arhitekata tog doba Le Corbusier. Neke od postavki iz Generalnog regulacionog plana su sljedeće: „zamjena defektnih gradskih područja periferijske supstandardne izgradnje higijenski i tehnički korektnim urbanim standardom; urbanistička socijalna »egalizacija« svih gradskih područja; sanacija i funkcionalna optimalizacija čitavog grada, a u tu svrhu: razdvajanje industrije, poslovnih, stambenih i rekreativnih zona; kompletiranje grada infrastrukturom, prometnom i komunalno-higijenskom.“⁴ Ovaj predratni plan nije proveden zbog izbijanja Drugog svjetskog rata, ali je u velikoj mjeri usvojen te se nadograđuje novim detaljnim planovima koji su potaknuti ubrzanim širenjem grada i potrebom za novim gradskim prostorom. Uskoro je područje Novog Zagreba povezano sa Zagrebom izgradnjom dvaju mostova. To su Savski most, izgrađen 1938., te novi željeznički most iz 1939.⁵

Slika 2: Generalni regulacioni plan za grad Zagreb, 1936.

Nakon Drugog svjetskog rata, broj stanovnika u Zagrebu naglo je porastao zbog priljeva građana iz drugih dijelova Hrvatske radi zaposlenja i brojnih drugih razloga. Za nove stanovnike bilo je potrebno osigurati stambene prostore te sve popratne sadržaje.⁶ Novi urbanistički plan iz 1953. pod nazivom Direktivna regulatorna osnova Zagreba obuhvatio je

⁴ Franković, 1985: 86

⁵ Mlinar, 2014: 11

⁶ Mlinar, 2014: 91

još veće područje južno od Save na kojem su planirani društveni, stambeni, gospodarski i prometni sadržaji.⁷ Narodni odbor Grada smatrao je da je potrebno uključiti još veći dio južno od Save te je u Direktivnu regulatornu osnovu bilo potrebno unijeti određene izmjene. Međutim, predviđene izmjene nikad nisu unesene te je početak razvoja Novog Zagreba započeo bez prave urbanističke osnove.

Prvi koraci u prelasku grada preko Save bili su početak gradnje Brodarskog instituta 1949. te izgradnja hipodroma i stadiona Nogometnog kluba Lokomotiva na Kajzerici 1952. Ipak, najvažniji događaj koji se najčešće spominje kao poticaj za razvoj tih, do tada napuštenih dijelova Zagreba, je početak izgradnje Zagrebačkog velesajma 1955. godine.⁸ Sajmovi su se uglavnom postavljali na rubne, manje naseljene dijelove grada kako bi se oni urbanizirali te kako bi se potaknuo razvoj novih gradskih područja. Prilikom izgradnje Zagrebačkog velesajma morala se izgraditi te dovesti preko Save cjelokupna infrastruktura koja je uključivala struju, vodu, kanalizaciju i prometnice. Dovođenje te infrastrukture znatno je olakšalo i ubrzalo razvoj novozagrebačkih naselja.

Gradnja zgrade općine Remetinec započela je 1955. godine, te je bila prva zgrada tadašnjeg Naselja februarских žrtava, kasnije preimenovanog u Remetinečki gaj. Izgradnja prvih stambenih zgrada u tom naselju započinje godinu kasnije, 1956., a te zgrade su ujedno i prve stambene zgrade na novozagrebačkom području te ću više o njima pisati u sljedećim poglavljima. Već sljedeće godine, 1957., započinje izgradnja stambenih zgrada u naselju Novi Savski gaj, a ubrzo će se početi razvijati i ostala novozagrebačka naselja kakva danas poznajemo.⁹ Do pedesetih godina 20. stoljeća jedini most preko Save bio je stari Savski most, koji je danas rezerviran za pješake i bicikliste. Tadašnji gradonačelnik, Većeslav Holjevac, smatrao je da je gradu potreban još jedan most pa je na istočnijem dijelu Zagreba te u blizini Zagrebačkog velesajma 1959. godine izgrađen Most slobode.¹⁰

Gradonačelnik Holjevac zagovarao je širenje Zagreba prema jugu, umjesto dotadašnjeg širenja grada prema istoku i zapadu, a to je rezultiralo Idejnim urbanističkim rješenjem južnog Zagreba iz 1962. godine [sl. 3]. Taj urbanistički plan osmislili su i izradili arhitekti u sklopu Urbanističkog zavoda grada Zagreba te predstavlja prvi jasan koncept urbanizacije novozagrebačkog područja i osnovu na kojoj se temelje svi naknadni urbanistički

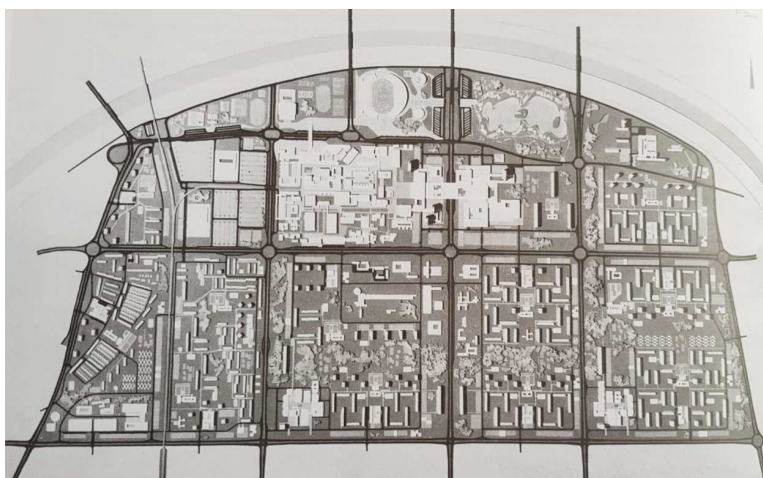
⁷ Bobovec, Mlinar, Sentić, 2012: 188

⁸ Mlinar, 2014: 13

⁹ Isto

¹⁰ Bobovec, Mlinar, Sentić, 2012: 188

planovi Novog Zagreba. Na velikom području koji su činila zemljišta i rijetke građevine odlučeno je izgraditi grad za 250.000 stanovnika. S obzirom na velik prazan prostor logično je bilo ortogonalno podijeliti prostor prometnicama na susjedstva, stambena naselja i stambena područja. Za Idejno urbanističko rješenje južnog Zagreba iz 1962. godine arhitekt Ivan Zemljak davao je prijedloge imena za pojedine zone i naselja. Iz intervjua s arhitektom Brankom Bercom saznajemo: „*Prijedloge je davao prema katastarskim pojmovima i imenima koja su bila dio pučkog nasljeđa, jer je to bilo više ili manje poljoprivredno područje sa šumskim grupacijama hrasta lužnjaka, omeđeno stazama koje su ujedno označavale i pojedine sektore.*“¹¹ Ovakav način imenovanja naselja puno je bolje rješenje od npr. imenovanja naselja brojevima poput naselja u Splitu *Split 3*. Planski su izgrađena naselja Remetinečki gaj, Novi Savski gaj, Trnsko, Zapruđe, Siget, Botinec, Utrina, Sopot, Travno, Dugave, Središće, Soboština i Lanište. Novije naselje je Jaručica koje se sastoji od stambenih zgrada, ali ne posjeduje nikakve ostale stanovnicima potrebne sadržaje, već potpuno ovisi o susjednim naseljima Remetinečkom i Savskom gaju. Time se stvorio problem sve veće napučenosti i stambene izgradnje u tom dijelu grada koje nije popraćeno najnužnijim sadržajima poput vrtića i škole.

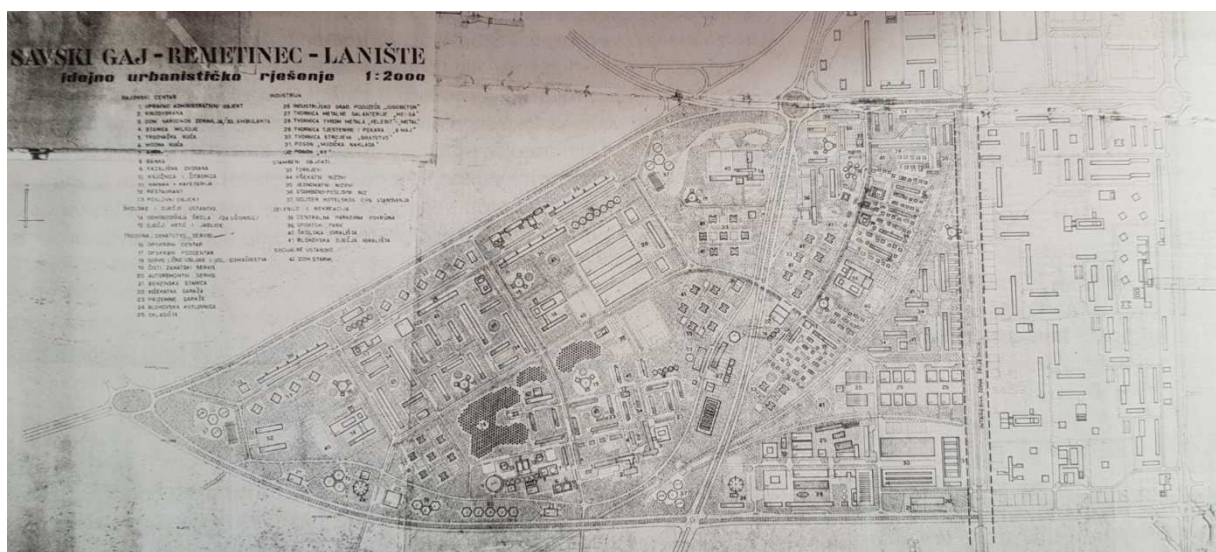

Slika 3: Idejno urbanističko rješenje južnog Zagreba, 1962.

Generalni urbanistički planovi grada Zagreba koji su uslijedili (1971., 1986., 2003. i 2007.) u velikoj mjeri se oslanjaju na Idejno urbanističko rješenje grada Zagreba iz 1962. te ga detaljnije razrađuju. Jedan od parcijalnih urbanističkih planova koji su također slijedili rješenje iz 1962. je i Idejno urbanističko rješenje Savski gaj – Remetinec – Lanište. Već 1965. godine arhitekti Branko Berc i Zdenko Kolacio prepoznali su stambenu zajednicu koju čine

¹¹ Mlinar, 2014: 93

ova naselja i koja je u to doba bila u ranom nastajanju [sl. 4]. Ovo urbanističko rješenje nažalost nikad nije provedeno te je današnje stanje mnogo drugačije. Plan je pomalo idealistički, a uključivao je čak četiri osmogodišnje škole na području na kojem danas postoji samo jedna škola kojoj gravitiraju ne samo stanovnici naselja Savski gaj, Remetinec i Lanište, već i Jaruščica, Botinec i Blato. Uz svaku školu predviđen je i vrtić. Na planu su prisutna i brojna igrališta, parkovi i zelene površine kojih je danas puno manje. Zanimljivo je vidjeti da je jedna od rijetkih građevina na planu koja se i danas nalazi na istom mjestu zgrada »Tvornice metalne galanterije „Me-ga“ (d. „Mega-Poliplet“)¹² kao i „Tvornica za proizvodnju tjestenine i mlin „8. maj“ (d. „Zagrebačke pekarnice Klara“).

Slika 4: Idejno urbanističko rješenje Savski gaj – Remetinec – Lanište, 1965.

Današnji izgled Novog Zagreba pa i stambene zajednice Savski gaj – Remetinec – Lanište rezultat je nedovršenog urbanističkog koncepta ili pak neprimjenjivanja urbanističkih planova u praksi. Naselja se prilagođavaju suvremenim potrebama koje su danas nažalost sinonim za konzumerizam i velike trgovačke centre koji su zauzeli prostor potencijalnih škola i vrtića.

1.2. Funkcionalni grad

Urbanizam 20. stoljeća obilježili su Kongres moderne arhitekture (CIAM), Atenska povelja te funkcionalizam. Na Kongresu održanom 1933. cilj je bio riješiti problem urbanizma te odrediti norme urbanističkog planiranja. Atenska povelja na jednom je mjestu ujediniła postavke urbanizma koje su se do tada nalazile u različitim stručnim i znanstvenim

¹² <http://www.mega-poliplet.hr/mega-poliplet> (pristupljeno 26. svibnja 2019.)

publikacijama. Obuhvatila je 95 točaka o planiranju i izgradnji gradova. Glavna teza bila je stvaranje četiri neovisne zone za četiri različite ljudske djelatnosti : stanovanje, promet, rad i rekreaciju. Osnova urbanističkog planiranja je rješenje stambenog pitanja, a njega slijede ostale funkcije. Tekst povelje objavio je, nakon brojnih izmjena, tek 1943. arhitekt Le Corbusier.¹³ Funkcionalističkim pristupom prvenstveno se trebao riješiti problem stanovanja sve većeg broja građana i to zdravijim i humanijim rješenjem od neplanske, preguste izgradnje. Takvim planiranjem ne bi se ponudilo rješenje samo stambenog pitanja već bi kvaliteti života pridonijelo poboljšanje i drugih stavki kao što su posao, rekreacijske aktivnosti, prometna povezanost i dovoljna količina zelenih, neizgrađenih površina. U tekstu povelje iznesena su opažanja o gradu i njegovoj regiji, stanovanju, slobodnom vremenu, radu i prometu. U opažanjima su izneseni problemi s kojima se suočava grad, a nakon opažanja u svakom su poglavlju izneseni i zahtjevi za reguliranje kvalitete života koji trebaju biti zadovoljeni prilikom izgradnje i urbanističkog planiranja grada.

U pogledu stanovanja problemi koji se ističu su prevelika gustoća naseljenosti, premali prostori namijenjeni za stanovanje, neodržavanje zgrada, izgradnja stambenih zgrada uz bučne prometnice i nepostojanje zelenih površina u njihovoj blizini. Jedan od glavnih problema je i položaj škola koje se nalaze predaleko od mjesta stanovanja. Zahtjevi za rješenje navedenih problema su izgradnja stambenih naselja na najboljim lokacijama u urbanom prostoru, s velikom izloženosti suncu te u blizini zelenih površina. Potrebno je propisati razumnu gustoću naseljenosti te zabraniti izgradnju stanova neposredno uz velike prometnice.

Što se tiče slobodnog vremena, najveće zamjerke su nedostatak otvorenih prostora, parkova, sportskih objekata i ostalih aktivnosti za opuštanje i rekreaciju. Kao rješenje navodi se sljedeće: „Potrebno je donijeti program koji će sadržavati sve vrste aktivnosti za opuštanje: hodanje ili planinarenje, samostalno ili u skupini, kroz ljepote okoliša; sve vrste sportova – tenis, košarku, nogomet, plivanje, atletiku; sadržaje na pozornici — koncerte, kazalište na otvorenom i različite sportske manifestacije i turnire. Naposljetku, neke je objekte potrebno planirati unaprijed: način kruženja za koji je potrebna racionalna organizacija; mjesta za boravak – hotele, svratišta i kampove; te jedna posljednja ali ne i manje važna potreba –

¹³ <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=11750> (pristupljeno 29. svibnja 2019.)

opskrba pitkom vodom i hranom čija dostupnost mora biti u potpunosti zajamčena na svim ovim mjestima. ¹⁴

Kao najveća prepreka zadovoljstvu radom navedena je prevelika udaljenost od radnog mjesta te prometne gužve. Kao rješenje navodi se smanjenje udaljenosti od radnog mjesta na minimum i to postavljanjem industrijskih zona u blizini željeznice i autoceste.

Posljednji problem analiziran u Atenskoj povelji je promet. Zanimljivo je vidjeti koji su problemi tada mučili stanovnike, te primijetiti da danas postoje potpuno nove vrste problema. Uglavnom se kritizira širina ulica, premali razmaci između križanja te neprikladnost starih prometnica za sve brža i modernija vozila. Prijedlog za rješenje tih problema su razlikovanje cesta prema svrsi i prema vrsti vozila i brzini koja je na njima dozvoljena te pomna analiza svih gradskih prometnica: *„Jedino jasan pregled situacije može omogućiti postizanje dva neizostavna poboljšanja; prvi, da se svakoj prometnici dodijeli svrha – za pješake ili za automobile, bilo za kamione ili provozni promet – i zatim da se svakoj od tih prometnica odrede dimenzije i značajke ovisno o dodijeljenoj svrsi – tip ceste, širina kolničke površine, mjesto i vrste križanja i čvorova.* ¹⁵

Pedesetih godina 20. stoljeća, kada je Zagreb polako počeo prelaziti Savu i Novi Zagreb je prihvatio taj funkcionalistički pristup. Struktura novih naselja određena je mrežom širokih prometnica koje prostor dijele na stambene rajone, stambene mikrorajone i susjedstva. Svako susjedstvo trebalo je sadržavati predškolsku dječju ustanovu, a nekoliko susjedstva trebalo je činiti jednu stambenu zajednicu koja je određena osnovnom školom. Jedna stambena zajednica trebala je sadržavati sve javne sadržaje potrebne jednoj zajednici, dovoljno sunčeve svjetlosti, zelenih površina te biti dobro prometno povezana s ostalim susjedstvima.¹⁶ Ti principi nažalost nisu provedeni u svim novozagrebačkim stambenim naseljima, ali prikazat ću njihovu prisutnost upravo u naselju koje je u središtu ovog diplomskog rada – Remetinečkom gaju.

¹⁴ Hrvatski zavod za prostorni razvoj, 2017: 153

¹⁵ Hrvatski zavod za prostorni razvoj, 2017: 158

¹⁶ Medvešek, 2016: 13

1.3. Osnivanje općine Remetinec: administrativno definiranje novozagrebačkog područja

Naselje Remetinec jedno je od nekoliko zagrebačkih naselja čije je ime prisutno u povijesnim kartama iz 18. i 19. stoljeća. Zagreb je mapiran 1783./1784. te je na mjestu današnjeg Remetinca moguće vidjeti naziv „D. Remetnicze“. Na tom području vidljivo je petnaestak obiteljskih kuća i željeznička pruga koja se proteže istom trasom kao i danas, a upisani su i povijesni nazivi za Jarun, Blato, Buzin itd. [sl. 5]¹⁷

Slika 5: Europa u 18. stoljeću

Administrativno definiranje novozagrebačkog područja počinje osnivanjem općine Remetinec 1955. godine. Nakon što je Sabor Narodne Republike Hrvatske izglasao Zakon o područjima općina i kotareva, od dijelova bivših kotareva Zagreb i Velika Gorica i dijela općine Trnje osnovana je općina Remetinec. Djelatnici općine u početku su bili smješteni u prostorijama bivšeg Kotara Zagreb u Ulici grada Vukovara, međutim cilj je bio preseliti radnike na područje Remetinca. Ubrzo se u Remetinečkom gaju počinje graditi zgrada općine Remetinec u kojoj su djelatnici općine Remetinec započeli s radom 1. rujna 1955. Upravo taj događaj označava početak izgradnje Remetinečkog gaja koji će postati prvo novozagrebačko planski izgrađeno naselje. Novoosnovana općina Remetinec obuhvatila je područje na kojem

¹⁷ <https://mapire.eu/en/map/europe-18century-firstsurvey/?bbox=1749318.7200774725%2C5742885.918378934%2C1807372.6430600637%2C5758173.324035969&layers=osm%2C163%2C165> (pristupljeno 29. svibnja 2019.)

je tada živjelo 23.000 stanovnika, točnije općine Brezovicu, Odru, Klaru i Stupnik.¹⁸ Općina je obuhvatila područje cijelog današnjeg Novog Zagreba, na sjeveru je bila omeđena rijekom Savom, a na istoku se protezala do općine Velika Gorica. U tom trenutku Novi Zagreb je obuhvaćao većinski neizgrađeno područje s nekoliko obiteljskih kuća. Međutim, ubrzo nakon početka gradnje Remetinečkog gaja razvit će se naselja Savski gaj, Trnsko, Zapruđe i Siget, a do danas i još brojna druga naselja. Općina Remetinec pridružena je jedinstvenoj općini Grad Zagreb 1967. godine. Općina Novi Zagreb koja je obuhvaćala cijelo područje Novog Zagreba osnovana je 1974. godine, a od 1990. godine ponovno je pridružena općini Grad Zagreb. Zagreb je 1997. godine podijeljen na 17 gradskih četvrti. Tako je područje Novog Zagreba podijeljeno na gradske četvrti Novi Zagreb – istok i Novi Zagreb – zapad, unutar koje se nalaze i stambena naselja Remetinec, Savski gaj i Lanište.¹⁹

Pedesetih i šezdesetih godina prošlog stoljeća na području općine Remetinec djelovala su brojna poduzeća i tvornice. Neka od značajnih poduzeća bila su Automobilija, Biljana, Bratstvo, Drvopromet, INA, Jugobeton, Mega, 8. maj (d. Zagrebačke pekare Klara), Osvit, Signoplast, Sintal i Ventilator. Najstarije poduzeće na području općine Remetinec je Tvornica metalne galanterije Mega, a najuspješnije poduzeće su Zagrebačke pekare Klara.²⁰

¹⁸ Mlinar, 2014: 25

¹⁹ Mlinar, 2014: 27

²⁰ Isto

2. REMETINEČKI GAJ: POČETAK PLANSKE URBANIZACIJE NOVOZAGREBAČKOG PODRUČJA

U prvom poglavlju opisala sam vremenski okvir i urbanistički kontekst početka izgradnje Novog Zagreba. Prve zgrade počele su se graditi upravo u naseljima Remetinečki gaj i Savski gaj i to gotovo u isto vrijeme, tj. 1955. i 1957. godine pa možemo reći da je to početak organizirane stambene izgradnje na novozagrebačkom području [sl. 6]. Detalje o razvoju i izgradnji Remetinečkog gaja saznajemo iz knjige Ivana Mlinara, *Remetinečki gaj: početak sustavne urbanizacije novozagrebačkog područja: ususret šezdesetoj godini Remetinečkog gaja*. Na samom početku Remetinečki gaj zvao se Naselje februarskih žrtava, u spomen na 30 žrtava fašizma s područja Blata, Gaja, Kajzerice, Klare i Remetinca koji su pogubljeni u Remetincu 10. veljače 1945.²¹ Današnji naziv, Remetinečki gaj, naselje je dobilo 1994. godine .

Slika 6: Naselje februarskih žrtava (d. Remetinečki gaj) i Novi Savski gaj (d. Savski gaj)

²¹ Mlinar, 2014: 41

Događaj koji je bio izravni poticaj početku izgradnje cjelovitog planskog naselja Remetinečki gaj bilo osnivanje općine Remetinec. Novoosnovana općina zahtijevala je zgradu Narodnog odbora, a ubrzo započinje izgradnja prvih stambenih zgrada u Remetinečkom gaju. Upravo zaposlenici općine postali su prvi stanari novih zgrada u koje su se uselili 1957. godine, a time započinje razvoj tog, tada prigradskog, naselja sjeverno od željezničke pruge.²² Osim željezničke pruge, naselje je na jugoistoku omeđeno Remetinečkom cestom, dok će se tek kasnije na sjeveru izgraditi naselje Lanište, a na zapadu stambene zgrade naselja Jaruščica.²³

Na početku izgradnje još nije postojao cjeloviti plan izgradnje naselja, jer je jasno definirani urbanistički plan Novog Zagreba izrađen tek 1962. u Urbanističkom zavodu grada Zagreba. Urbanističko rješenje Remetinečkog gaja obilježeno je ortogonalnim rasterom ulica koji oblikuje tri polja gradskih kaseti unutar kojih su se smjestile zgrade različitih sadržaja. Kasete se protežu u smjeru istok-zapad i različite su dužine zbog blagog luka Remetinečke ceste, a obilježavaju tri etape izgradnje prema kojima ću analizirati urbanističko i arhitektonsko rješenje Remetinečkog gaja.

2.1. Prva etapa izgradnje

Prva etapa izgradnje započela je 1955. godine, prema planu inženjera Hermana Kosara u okviru projektnog biroa Kotara Zagreb. Herman Kosar razradio je plan prostora oko općine Remetinec, a kasnije su mu se priključili arhitekt Branko Berc te Urbanistički zavod grada Zagreba.²⁴ U ovoj etapi izgrađene su javne zgrade u južnom potezu naselja te prve novozaagrebačke stambene zgrade²⁵ [sl. 7]. Javne zgrade uključivale su zgradu Narodnog odbora općine Remetinec (d. VI. policijska postaja Zagreb), Stanicu Narodne milicije (d. Ured za posebne poslove sigurnosti Ravnateljstva policije MUP-a RH), Dom narodnog zdravlja (d. Dom zdravlja Zagreb – Centar) i kinodvoranu (d. Centar za kulturu Novi Zagreb).²⁶ Navedene građevine strateški su postavljene u južnom dijelu naselja kako bi zaštitile stambene zgrade od buke prometa s Remetinečke ceste i željezničke pruge.²⁷

²² Mlinar, 2014: 42

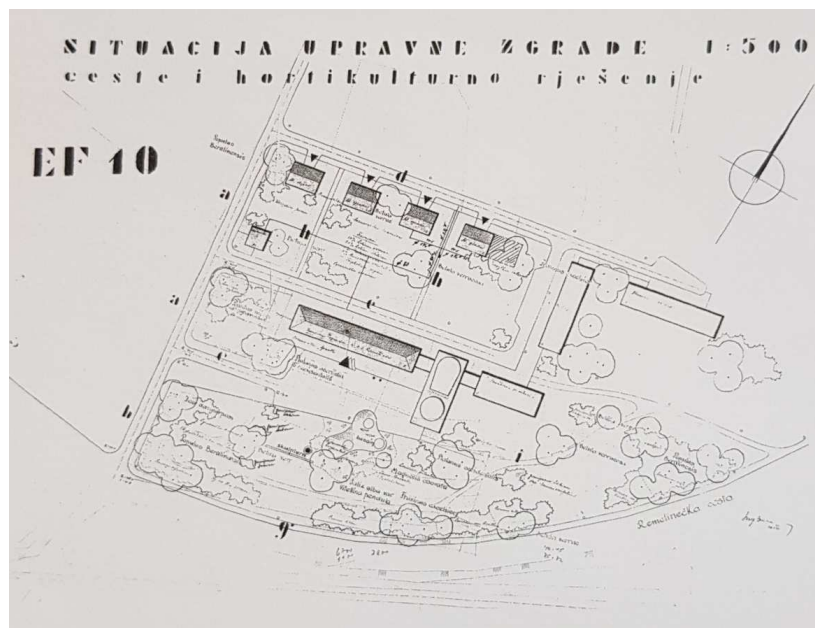
²³ Mlinar, 2014: 44

²⁴ Mlinar, 2014: 95

²⁵ Mlinar, 2014: 46

²⁶ Mlinar, 2014: 51

²⁷ Mlinar, 2014: 48

Slika 7: Prva etapa izgradnje Remetinečkog gaja

Zgradu Narodnog odbora općine Remetinec projektirali su arhitekti Herman Kosar i V. Kovačec. Gradnja je započela 1955. godine, a završena je samo godinu kasnije. Riječ je o dvokatnici s naglašenim središnje postavljenim ulazom [sl. 8]. Prizemlje na pročelju rastvoreno je stupovima. Danas se u zgradi nalazi VI. policijska postaja Zagreb. U desnom dijelu prizemlja nalazi se pošta dok se u vrijeme kad je izgrađena u lijevom dijelu prizemlja nalazio restoran Galeb u koji su odlazili zaposlenici Narodnog odbora općine Remetinec, ali i ostali stanovnici naselja.²⁸

Slika 8: Zgrada općine Remetinec u Remetinečkom gaju (d. VI. policijska postaja Zagreb)

²⁸ Mlinar, 2014: 52

Herman Kosar, u projektnom birou općine Remetinec, projektirao je i ukupno četiri prve novozagrebačke stambene zgrade, sjeverno od zgrade općine, s ukupno 28 stanova.²⁹ Njihova izgradnja počinje 1956. i završava 1957. te su bile namijenjene za djelatnike općine. Ako krenemo sa zapada, riječ je o tri jednokatnice i jednoj dvokatnici. [sl. 9] Prve dvije jednokatnice imaju po jedan ulaz, dok druge dvije zgrade imaju po dva ulaza. Stambene zgrade odvojene su od zgrade općine zelenim parkom. Ove četiri zgrade klasičnog su stila te čine jasnu cjelinu unutar naselja Remetinečki gaj i moguće ih je jasno raspoznati od stambenih zgrada izgrađenih u drugoj i trećoj etapi izgradnje naselja.³⁰

Slika 9: Prve novozagrebačke stambene zgrade, Remetinečki gaj 6, 5, 4, 3,

Ipak, prvu etapu izgradnje obilježile su javne zgrade. Izgradnja Doma narodnog zdravlja prema projektu arhitektice Papo u Industrijskom projektnom birou započinje 1959. Arhitektica ambiciozno koristi geometrijske volumene kako bi stvorila dovoljno prostora za različite medicinske službe, ali na način da dio prizemlja ostavlja otvoren te ga zamišlja kao prolaz prema igralištu u jugoistočnom dijelu naselja, uz Remetinečku cestu [sl. 10]. Time arhitektica postiže otvorenost prostora te umjesto da je masivnim volumenom podijelila naselje, ona ga povezuje, a stanovnici se ne osjećaju sputano te nemaju dojam da je riječ o zgradi koja obuhvaća toliko različitih službi kao što su medicinske i stomatološke ordinacije, ljekarna, Jedinica za liječenje ovisnosti, Služba za mikrobiologiju i laboratorijsku dijagnostiku, Zavod za javno zdravstvo i brojne druge.³¹

²⁹ Mlinar, 2014: 49

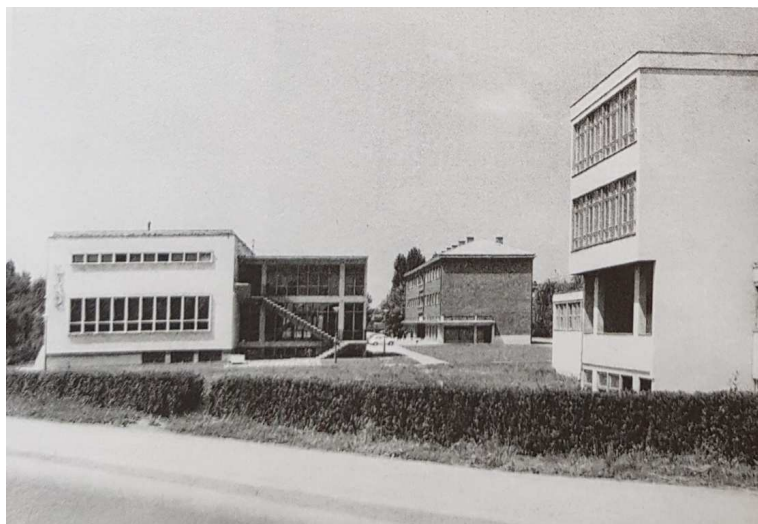
³⁰ Mlinar, 2014: 54

³¹ Mlinar, 2014: 57

Slika 10: Dom zdravlja Remetinec

Centar za kulturu Novi Zagreb uz Dom zdravlja jedna je od najvažnijih javnih ustanova Remetinečkog gaja koja je obilježila živote njegovih stanovnika [sl. 11]. Isprva planirana kao Vijećnica općine Remetinec, u ovoj zgradi smjestila se prva novozagrebačka kinodvorana, na veliko zadovoljstvo stanovnika. U projektiranju građevine sudjelovali su arhitekti Vladimir Turina i Boris Magaš. Njihov projekt razrađen je u Projektnom birou Löwy, a izgradnja je započela krajem pedesetih godina 20. stoljeća. Kinodvorana Remetinec arhitektonski je najambicioznija građevina u Remetinečkom gaju. Posebnost joj daju veliki prozori i dvokrako stepenište s istočne strane. Kinodvorana s 500 sjedala svečano je otvorena 1963. godine, a 1977. godine u zgradu je smješten Centar za kulturu Novi Zagreb.³²

Slika 11: Kinodvorana (d. Centar za kulturu Novi Zagreb), zgrada općine Remetinec (d. VI. policijska postaja Zagreb) i Dom narodnog zdravlja (d. Dom zdravlja Zagreb – Centar u Remetinečkom gaju)

³² Mlinar, 2014: 59

Centar za kulturu Novi Zagreb i Galerija Vladimir Bužančić osnovani su 5. svibnja 1977. odlukom Skupštine općine Novi Zagreb, a na inicijativu Samoupravne interesne zajednice kulture Novi Zagreb. U vrijeme njegova osnivanja Općina Novi Zagreb često se nazivala „zagrebačkom spavaonicom“ zbog velike količine stambenih zgrada, ali vrlo malo objekata obrazovnog, sportskog, zabavnog i kulturnog sadržaja. Postojalo je tek nekoliko kulturno-umjetničkih društava u malim mjesnim zajednicama te Gradske knjižnice u Zapruđu i Savskom Gaju. Ubrzo je osnovana Samoupravna interesna zajednica kulture u kojoj je radio i akademski slikar Srećko Planinić te je na njegov prijedlog počelo osnivanje Centra za kulturu Novi Zagreb. Prvo je trebalo pronaći ili sagraditi adekvatan prostor. Nametnula se građevina Kina Remetinec, koje tada nije bilo u funkciji. Na temelju elaborata i programa kulturnih aktivnosti na području Općine Novi Zagreb, USIZ kulture grada Zagreba osigurao je financijska sredstva za otkup dijela zgrade u kojoj se nalazilo Kino Remetinec te za njezinu adaptaciju i nabavu sve potrebne opreme za održavanje raznih umjetničkih i scenskih aktivnosti. Za vrijeme adaptacije objekta galerijskim djelatnostima istaknuo se likovni kritičar Vladimir Bužančić prema kojemu galerija danas nosi ime.³³ Centar za kulturu u protekle 32 godine djelovanja priredio je brojne kulturno-umjetničke programe kao što su izložbe, tribine, predavanja, koncerti i manifestacije. U okviru Centra organiziraju se brojne radionice i aktivnosti za sve uzraste, a osobito za djecu i starije.

2.2. Druga etapa izgradnje

Druga etapa počinje 1960. prema planovima arhitekta Branka Berca i njegovih suradnika u grupi za urbanizaciju i arhitekturu Biroa za analizu, planiranje i urbanizam općine Remetinec – Zagreb.³⁴ Ova etapa obilježena je izgradnjom montažnih stambenih zgrada poduzeća Jugomont. Osim u Remetinečkom gaju, Jugomontove zgrade izgrađene su u zagrebačkim naseljima Folnegovićevo naselje, Borongaj, Zapruđe i Utrina. Prepoznatljive su po svojim aluminijskim fasadama, prema kojima su dobile i nadimak „limenke“. Pedesetih i šezdesetih godina 20. stoljeća uz rast broja stanovnika u Zagrebu došlo je do sve veće potražnje za stanovima, za koje su stvorene i liste čekanja. Bilo je potrebno riješiti stambeno pitanje velikog broja građana, a rješenje je moralo biti brzo i jeftino. Kao rješenje tog problema nametnuli su se montažni sustavi poduzeća Jugomont pa je i teoretičar arhitekture Udo Kulterman rekao „*da je upravo „Jugomont“ svojim sistemom prišao najbliže*

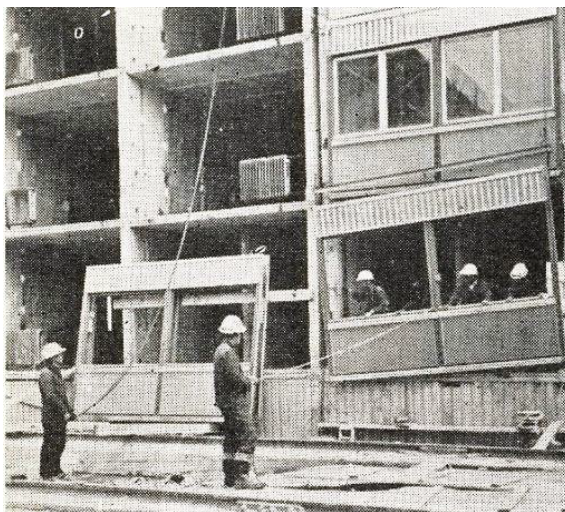
³³ <https://czk-novi-zagreb.hr/povijest/> (pristupljeno 14. svibnja 2019.)

³⁴ Mlinar, 2014: 46

*ultimativnom cilju moderne arhitekture – kreiranju „mašine za stanovanje“.*³⁵ Između 1960. i 1968. godine izgrađeno je ukupno 98 zagrebačkih limenki, a njihova prednost bila je osiguravanje jeftinog smještaja za velik broj ljudi u vrlo kratkom roku.

2.2.1. Montažno poduzeće „Jugomont“

Jugomont – poduzeće za industrijsko građenje osnovao je inženjer Miroslav Helebrant 1955. godine, a on je ujedno i autor prvog montažnog sustava. Jugomontovi proizvodni pogoni nalazili se na Horvaćanskoj cesti, a glavna djelatnost poduzeća od samog početka je montažna gradnja stambenih zgrada i hala. Vilko Holub bio je direktor poduzeća u njegovom najuspješnijem razdoblju, od 1958. do 1966. godine. Poduzeće je imalo i svoj list *Jugomont* koji je služio kao promotivni i sindikalni list. Jugomont je bio prvo poduzeće u Zagrebu koje je pokrenulo industrijalizaciju građevinarstva i koje je koristilo prefabricirane građevinske elemente u svrhu montažne gradnje stambenih zgrada. Iz Jugomontove tvornice izašla su četiri sustava montažne gradnje, a to su Helebrantov sustav i sustavi JU-59, JU-60 i JU-61. [sl. 12]

Slika 12: Postavljanje membrana pročelja, 1960-ih

Prvi montažni sustav projektirao je osnivač poduzeća, Miroslav Helebrant. Taj sustav uključivao je četiri tipa montažnih elemenata: zidni panel, krovni zabat, brtvilo i sidro. Karakteristika tog sustava bili su sendvič paneli u kojima su bile ugrađene sve instalacije. Glavni nedostaci sustava bili su neadekvatna toplinska i zvučna izolacija, a ubrzo je na spojevima elemenata počela propuštati i voda. Helebrantov sustav imao je ograničenu katnost

³⁵ <http://www.maz.hr/2016/12/19/ziveti-planski-jugomont-sistem-ju-61/> (pristupljeno 26. svibnja 2019.)

pa je ubrzo ukinut kao prejeftin i prenizak sustav za skupa gradska zemljišta. Njegovim sustavom izgrađeno je ukupno 145 stambenih zgrada.³⁶

Taj sustav ubrzo se počeo doradivati s ciljem povećanja katnosti i rješavanja nedostataka inicijalnog montažnog sustava, a najviše izolacije i propuštanja vode. Tako je osmišljen sustavi JU-59.³⁷ Ipak, sastav i veličina zidnih panela ostali su isti te su i dalje građene isključivo dvokatne građevine. Još jedna mana bilo je žbukanje elemenata što nije znatno ubrzalo i pojeftinilo izgradnju, a i dalje su se koristili sendvič-paneli koji su u proizvodnji i montaži zahtijevali određenu stručnost od radnika te je nerijetko dolazilo do problema. Jedan od problema koji se javljao u praksi saznajemo u intervjuu s arhitektom Bogdanom Budimirovom: Helebrantov sustav „*imao je u elementu ugrađenu i elektriku, i vodovod, i kanalizaciju i sve moguće stvari. Doduše, događalo se da kod montaže okrenu štek-dožu ili priključak za kupaonicu na pročelje pa se onda to mora štemati i tako dalje. To je jedan od razloga da je JU-60 i JU-61 drugačije koncipiran.*“³⁸

2.2.2. Jugomont u Remetinečkom gaju

Na središnjem potezu Remetinečkog gaja izgrađeno je 14 Jugomontovih stambenih zgrada s ukupno 537 stanova.³⁹ Moguće ih je podijeliti u nekoliko tipova: stambene zgrade sustava JU-60, četverokatne stambene zgrade sustava JU-61 i peterokatne stambene zgrade sustava JU-61. Ovi tipovi predstavljaju prve univerzalne montažne sustave.

Stambene zgrade montažnog sustava JU-60 projektirali su arhitekti Budimirov, Solar, Milčić i Mirković 1959. godine, a izgradnja je počela 1960. Izgrađene su dvije stambene i jedna stambeno-poslovna zgrada, a sve se sastoje od prizemlja, tri kata i ravnog krova. Postoje glavni i stražnji ulazi, na veliku radost stanovnika koji mogu na stražnji izlaz izaći u park. Na pročelju u prizemlju su betonski paneli širine jednog metra, a na katovima se izmjenjuju aluminijski lim, eternit, staklo i beton. U prizemlju stambeno-poslovne zgrade nalaze se lokali pa je pročelje ostakljeno. Birani su materijali koji su omogućavali brzu izgradnju, a zbog velikih serija bilo je moguće upotrijebiti skupi aluminijski lim koji je u to doba primijenjen na neboderu u Ilici. Iako je danas teško prepoznati ljepotu novog aluminijskog lima na pročelju, prema sjećanjima i osvrtima stanovnika, pročelja su bila prekrasna te su se u njima zrcalile

³⁶ Prosinečki, 2015: 23

³⁷ Mlinar, 2014: 109

³⁸ Mlinar, 2014: 109

³⁹ Mlinar, 2014: 49

sunčeve zrake. Tlocrt je vrlo zanimljiv, s jedinicama veličine 4 x 4 metra, što je pojednostavljivalo izračune te je omogućilo izradu serija montažnih elemenata. „Četiri su osnovne ćelije: stubište, spavaća soba, dnevna soba i hodnik, kuhinja i kupaonica. Svaka ćelija odgovara površini četiri elementa jednakih dimenzija.“⁴⁰ U odnosu na prethodne Jugomontove montažne sustave, broj građevinskih elemenata smanjen je na najmanji mogući broj. Izrađena su samo tri tipa betonskih montažnih elemenata koji su uključivali nosivi, stubišni i prozorski element za zidove.⁴¹ Na Jugomontovim montažnim stambenim zgradama primijenjeni su konstruktivni elementi i membrane. „Konstruktivne elemente i membrane je u Zagrebu prvi primijenio Drago Ibler, a mi smo ih u Jugomontu prvi put primijenili u Remetinečkom gaju na stambenim zgradama JU-60.“⁴² Svi montažni elementi bili su prefabricirani, a glavna prednost sustava JU-60 bila je punomontažnost koja je omogućavala useljivanje u stan odmah po završetku radova jer se nisu koristili mokri materijali.⁴³ Đuro Mirković autor je tlocrta smaknutog češlja. Smaknuti tlocrt omogućio je kombiniranje jednosobnih, dvosobnih i trosobnih stanova. Prednost takvog tlocrta bila je fleksibilnost i tipiziranje prostorija, ali nedostatak je bio ista veličina sanitarnog bloka i kuhinje za stanove svih veličina.⁴⁴

Sustav JU-60 naslijedio je najuspješniji montažni sustav JU-61. Stambene zgrade sustava JU-61 projektirali su Berc, Solar, Stilinović i Mirković, a mogu se podijeliti na četverokatni i peterokatni tip. Za sustav JU-61 bilo je moguće izraditi precizne statičke proračune što je omogućilo veću katnost objekata. Uveden je novi stropni element čime je povećana montažnost. Jedinice u sustavima JU-61 opet su jednake, ali više nisu veličine 4 x 4 metra kao u sustavu JU-60, već 3,60 x 4,80 metara. [sl. 13-14] Četverokatnice se sastoje od podruma, visokog prizemlja i četiri kata, a imaju glavne i stražnje ulaze, dok peterokatnice umjesto 4 sadrže 5 katova. I u ovim stambenim zgradama nalaze se tri vrste stanova, a to su jednosobni, dvosobni i trosobni stanovi. S obzirom na visoko prizemlje, do ulaza se dolazi betonskim stubama s metalnim ogradama.

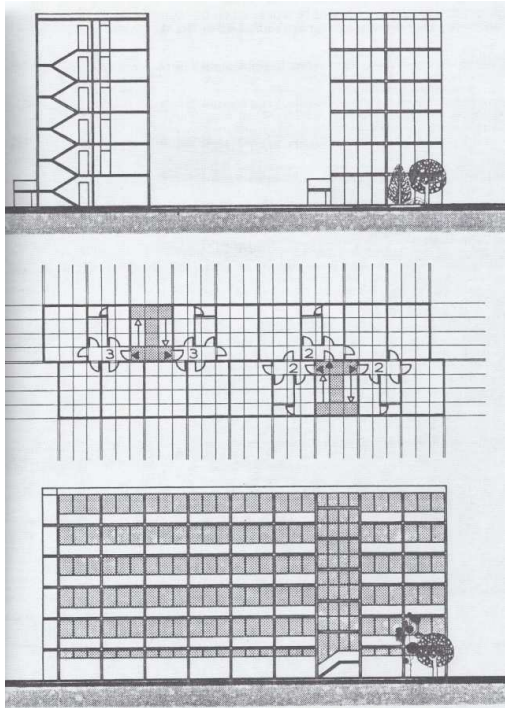
⁴⁰ Prosinečki, 2015: 27

⁴¹ Mlinar, 2014: 109

⁴² Mlinar, 2014: 109

⁴³ Prosinečki, 2015: 28

⁴⁴ Mlinar, 2014: 111

Slika 13: Jugomontova stambena zgrada JU-61, tlocrt, presjek i pročelja

Slika 14: Jugomontova četverokatna stambena zgrada JU-61, Remetinečki gaj 10, snimak iz 1960-ih

Jugomontovu licencu kupili su brojni gradovi diljem Hrvatske, Srbije, Bosne i Hercegovine, Slovenije i Makedonije, a velike prihode omogućila im je masovna industrijska serijska proizvodnja. Poduzeće je počelo propadati kada su se počele planirati zgrade s većim asortimanom i smanjenim brojem tipova elemenata što je bio ključ cijelog Jugomontovog uspjeha.

Zgrada opskrbnog centra projektirana je 1963. godine u Arhitektonskom projektном birou Löwy. Glavni projektant bio je Zvonko Šokičić. Opskrbni centar nalazi se u središnjem potezu naselja i jednostavnog je oblika. Riječ je o pravokutnoj prizemnici s ravnim krovom, a ulazno pročelje je ostakljeno. Do 2009. godine opskrbeni centar zvao se Remetinečki magazin pa Union. Nažalost dućan nije mogao opstati s obzirom na to da su stotinjak metara sjeverno od naselja otvoreni gotovo svi veliki lanci dućana. [sl. 15]

Slika 15: Opskrbni centar u Remetinečkom gaju

2.3. Treća etapa izgradnje

Treća etapa izgradnje Remetinečkog gaja započinje 1975. te obuhvaća izgradnju sjevernog poteza naselja. Na tom području izgrađene su dvije stambeno-poslovne zgrade s lokalima u prizemlju, park s dječjim igralištem, hotel Novogradnja, dječji vrtić te puno kasnije crkva sa župnim dvorom.⁴⁵ Sjeverozapadno su od naselja u 21. stoljeću izgrađene sportska dvorana Arena Zagreb i trgovački centar Arena centar.

Peterokatna stambeno-poslovna zgrada izgrađena je 1975. godine. Projektirao ju je arhitekt Božidar Tušek u Arhitektonsko projektnom zavodu od 1972. do 1974., a izgradilo ju je poduzeće Novogradnja.⁴⁶ Isto poduzeće izgradilo je 1976. godine i osmerokatnu stambeno-poslovnu zgradu prema projektu arhitekta Borivoja Feldmana. U obje zgrade, u prizemlju se nalaze razni lokali, dok su na katovima stanovi. Zgrade sadrže ukupno 136 stanova.⁴⁷ Treća zgrada koja zatvara park u sjevernom potezu naselja te se proteže u smjeru sjever-jug zgrada je današnjeg Hostela Arena. Izgrađena je 1978. godine za radnike građevinskog poduzeća Novogradnja, a projektirao ju je arhitekt R. Mikloška u okviru projektnog biroa Novogradnja.⁴⁸

⁴⁵ Mlinar, 2014: 48

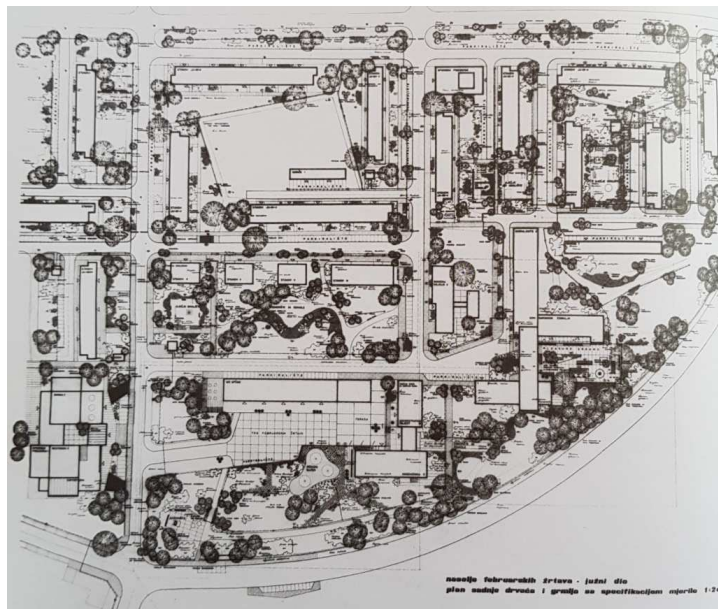
⁴⁶ Mlinar, 2014: 74

⁴⁷ Mlinar, 2014: 49

⁴⁸ Mlinar, 2014: 78

Zapadno od trga kojeg zatvaraju navedene tri građevine, 1976. godine gradi se dječji vrtić Remetinec, prema projektu Projektivnog biroa Lesne, stavbne in pohištvene industrije Marles iz Maribora, a autor projekta je Ludvik Sedonja.⁴⁹ Uz dječji vrtić, 2004. godine izgrađena je crkva sa župnim dvorom koja je nažalost arhitektonski banalno oblikovana te njezino oblikovanje nije u skladu s ostalim zgradama Remetinečkog gaja.

Osim urbanističkog plana te projektiranja stambenih i poslovnih zgrada, prilikom osmišljavanja cjelokupnog naselja bilo je potrebno napraviti plan sadnje drveća i grmlja. Zelene površine i velika količina parkova nisu slučajno našli svoje mjesto između zgrada, već su dio detaljnog perivojnog uređenja koje je osmislio Branko Berc od 1956. do 1960. godine u Birou za analizu, planiranje i urbanizaciju općine Remetinec – Zagreb⁵⁰ [sl. 16]. Njegovo uređenje osmišljeno je po uzoru na engleski park, slobodno, a u intervjuu objašnjava kako je i zašto birao određene vrste drveća. „Koristio sam biljne vrste vezane uz geološku podlogu, poput topola, vrba, javora i nekih drugih vrsta, ali sam nabavljao i neke egzote iz rasadnika, poput platana. Pokušao sam što prije ozeleniti naselje raznim pokusima, što je bilo riskantno, a i ljudi su bili jako sumnjičavi. Na primjer, presađivao sam 20 ili 25-godišnja stabla iz tvornice Enol u pojedine skupine u naselju.“⁵¹

Slika 16: Naselje februarskih žrtava (d. Remetinečki gaj), plan sadnje drveća i grmlja, 1958.-1960.

⁴⁹ Mlinar, 2014: 76

⁵⁰ Mlinar, 2014: 80

⁵¹ Mlinar, 2014: 99

3. STAMBENA ZAJEDNICA REMETINEC - SAVSKI GAJ - LANIŠTE

3.1. Savski gaj

Savski gaj je novozagrebačko naselje koje je dobilo ime po dijelu nekadašnje šume kojeg su mještani tako nazivali. Planirana gradnja sjevernog dijela naselja Savski gaj započela je 1957. godine, gotovo u isto vrijeme kao i izgradnja prvih stambenih zgrada u Remetinečkom gaju. Više o naselju saznajemo iz knjige Ivana Mlinara: „*Već negdje 1957. započelo se s izgradnjom većih stambenih zgrada u Novom Savskom gaju, koji je bio građen po detaljnom urbanističkom planu. Plan je bio parcijalan u smislu rješavanja urbanizma na tom području, ali je imao jasan okvir u kojem su primijenjene tipske stambene zgrade Projektnog biroa Žerjavić.*“⁵²

Sjeverni dio Savskog gaja, tzv. Novi Savski gaj, podijeljen je Prekratovom ulicom na istočni i zapadni dio. Istočni dio obuhvaća Nehruov trg na kojem se nalazi šest stambenih zgrada, zapadni dio obuhvaća Naserov trg na kojem se nalaze tri peterokatne stambene zgrade i neboder od 16 katova. [sl. 17]

Slika 17: Novi Savski gaj (d. Savski gaj)

Odmah po završetku izgradnje, 1957. godine, u jednoj od stambenih zgrada na Nehruovom trgu osnovana je Knjižnica Savski gaj. Bila je prva knjižnica na području Novog

⁵² Mlinar, 2014: 97

Zagreba, a ujedno i matična općinska knjižnica. Od 1976. godine knjižnica ima pokretnu knjižnicu u tvornici Mega i mijenja naziv u Narodna knjižnica i čitaonica Novi Zagreb. Širenjem Novog Zagreba i razvojem novih naselja knjižnice su osnovane u Dugavama i Travnom. Ulogu središnje općinske knjižnice preuzima novootvorena knjižnica u Travnom, a dotadašnja općinska knjižnica mijenja naziv u Knjižnica Savski gaj.⁵³ Knjižnica ima odjel za odrasle i odjel za djecu te organizira brojne radionice, aktivnosti i izložbe. Između ostaloga, u prostorima knjižnice izlažu studenti Akademije likovnih umjetnosti, održavaju se edukativne pričaonice i radionice za djecu, organizirane su besplatne radionice učenja kineskog jezika i kulture za djecu osnovnoškolskog uzrasta, a moguće je sudjelovati i na radionicama za pomoć djeci u čitanju uz psa Kiru i njegovog vlasnika. Sve to privlači djecu i roditelje i omogućuje im da aktivnosti pohađaju u blizini vlastitog doma, a ne nužno u susjednim ili udaljenim naseljima.⁵⁴

Izgradnja Osnovne škole Braće Horvat koju je projektirao arhitekt Zlatko Selinger, a smještena je na velikom prostoru okruženom zelenilom sjeveroistočno od Remetinečkog gaja te zapadno od Remetinečke ceste i Novog Savskog gaja počinje 1959. godine. Do tada su stanovnici stambene zajednice Remetinec – Savski gaj školu polazili u preuređenoj zgradi Roterove tvornice na Remetinečkoj cesti, tik uz izlaz s Remetinečkog rotora. Nova škola počinje s radom 1961. godine, kada se učenici sele iz stare četverogodišnje škole.⁵⁵ [sl. 18]

⁵³ <http://www.kgz.hr/hr/knjiznice/knjiznica-savski-gaj/o-knjiznici-665/povijest-2050/2050> (pristupljeno 14. svibnja 2019.)

⁵⁴ Isto

⁵⁵ Mlinar, 2014: 60

**Slika 18: Osnovna škola Braća Horvat (d. Osnovna škola Savski gaj),
snimak iz 1960-ih**

Ogranak dječjeg vrtića „Remetinec“ u Savskom gaju omiljen je i sadrži veliku zelenu površinu s mnogo drveća i raslinja i svim potrebnim spravama za igranje, kao i betonsko igralište za nogomet i druge sportove. Djeca su u svakom trenutku sigurna i udaljena od prometa. Dječji vrtić „Remetinec“ sadrži tri objekta koji su raspoređeni u stambenoj zajednici Remetinec – Savski gaj – Lanište tako da se u svakom od tih naselja nalazi jedan objekt u koji roditelji mogu upisati svoju djecu. Dječji vrtić „Remetinec“ nudi dodatne programe kao što su učenje engleskog jezika, ritmika i ples te sportski, ekološki i likovni program.

U sjevernom dijelu naselja, a južno od planski izgrađenih stambenih zgrada pedesetih godina prošlog stoljeća, tzv. Novog Savskog gaja nalazi se središte naselja koje obuhvaća dućan, voćarnu, pekaru, kafić i manji trg. Početkom 2019. godine napušteni lokali na trgu srušeni su, a nije poznato je li u planu njegova druga funkcija ili revitalizacija osim parkirališta za što danas služi.

Naselje se prema jugu proteže u obliku riblje kosti sa središnjom Prekratovom ulicom kao kralježnicom naselja te manjim ulicama tj. putovima s istočne i zapadne strane. Putovi su gusto izgrađeni, a prevladavaju stambene kuće s početka prošlog stoljeća. Naselje na jugu završava velikom zgradom Narodnih novina te zgradom tvornice Mega koja je danas u iznimno lošem stanju.

3.2. Lanište

Lanište je najnovije naselje unutar stambene zajednice koju analiziramo. Njegova izgradnja započela je 2000. godine te je postalo dio stambene zajednice Savski gaj – Remetinec – Lanište i ispunilo prazan prostor sjeverno od Remetinečkog gaja i južno od Jadranske avenije. Zgrade su izgrađene u nekoliko etapa. Glavni dio naselja čine stambene zgrade u obliku slova U koje zatvaraju zelene parkove s dječjim igralištima i predstavljaju kvalitetno rješenje koje spaja stambenu i rekreativnu funkciju. Zgrade imaju izlaze na prometnice i u park te osiguravaju bezbrižnu dječju igru.

U Laništu je 2008. godine izgrađen novi ogranak Dječjeg vrtića „Remetinec“, prema projektu arhitektice Mije Roth-Čerine i arhitekta Tončija Čerine u okviru arhitektonskog ureda APZ-inženjering d.d. Riječ je o originalnom arhitektonskom rješenju koje podiže monotoniju stambeno-poslovnih zgrada u ostatku naselja. Građevina se sastoji od prizemlja i

jednog kata, a tri stubišta vode do predvorja na prvom katu čiji su zidovi zanimljivo rastvoreni kružnim otvorima. Dječji vrtić obuhvaća šest vrtićkih i šest jasličkih jedinica te je rasteretio vrtiće u Savskom gaju i Remetincu.⁵⁶ [sl. 19]

Slika 19: Dječji vrtić "Remetinec" u Laništu

S obzirom na njihov velik utjecaj na današnji život stanovnika naselja potrebno je spomenuti građevine izgrađene sjeverozapadno od Remetinečkog gaja, a danas se nalaze u zapadnom dijelu Laništa. Riječ je o sportskoj dvorani Arena Zagreb i trgovačkim centrima Arena Centar i Arena Park.

Arena Zagreb izgrađena je 2008. godine povodom održavanja svjetskog rukometnog prvenstva održanog 2009. Autori projekta su arhitekti Tamara Stantić Brčić, Nenad Borgudan, Alan Leo Pleština i Berislav Medić u okviru arhitektonskog biroa UPI – 2M, a projekt je realizirala zagrebačka tvrtka Ingra. Posebnost građevine čine zakrivljena bijela armiranobetonska rebra ili lamele koja raščlanjuju pročelje. Unutar građevine nalaze se dvije dvorane, a velika dvorana može primiti 20.000 gledatelja. Povjesničar umjetnosti Dragan Damjanović opisuje je kao najvažnije ostvarenje suvremene sportske arhitekture u Zagrebu.⁵⁷ [sl. 20]

⁵⁶ Damjanović, 2014: 388

⁵⁷ Damjanović, 2014: 389

Slika 20: Arena Zagreb

Projektantska tvrtka UPI-2M zaslužna je i za projekt susjednog Arena Centra iz 2009. koji je realiziran 2010. godine [sl. 21]. Ovaj trgovački centar odmah se nametnuo kao najpopularniji u Novom Zagrebu, a možda i u cijelom Zagrebu. Njegova posebnost je u detaljno promišljenom krajobraznom uređenju koje je pješačkim mostom spojeno s Arenom Zagreb. Najnoviji dio Arena Centra pod nazivom Arena Park otvoren je u svibnju 2019.

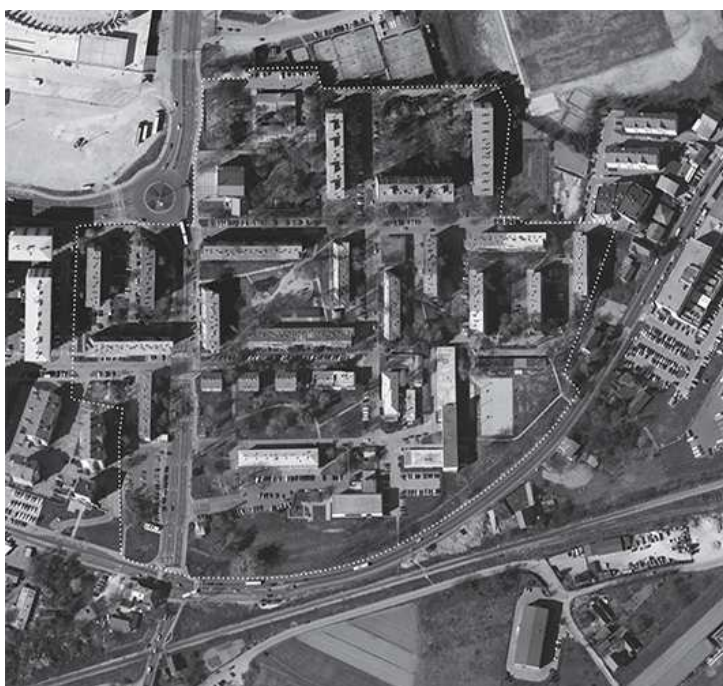
Slika 21: Arena Centar

4. ZAŠTITA I REVITALIZACIJA

4.1. Remetinečki gaj

Naselje Remetinečki gaj zbog svojih je povijesnih, urbanističkih i arhitektonskih osobina i posebnosti izniman primjer cjelovitog prostora te bi ga kao takvog trebalo i zaštititi. Ovo poglavlje usmjereno je na opis sadašnjeg stanja naselja te mogućnosti njegove zaštite i revitalizacije.

S jugoistočne strane Remetinečki gaj omeđen je Remetinečkom cestom, a s ostalih strana izgrađeni su novi objekti, većinom stambene zgrade [sl. 22]. Na zapadu su gusto izgrađene stambene zgrade koje čine novoizgrađeno naselje Jarušćicu. Sa sjeverozapadne strane nalaze se Arena Zagreb i Arena Centar, a sa sjeverne strane nastavljaju se stambene zgrade Laništa. Prošlo je više od pola stoljeća od početka izgradnje Remetinečkog gaja, a prošećemo li naseljem dobit ćemo upravo takav dojam. Naselje je relativno zapušteno, pročelja stambenih zgrada su istrošena i puna neusklađenih zahvata i preinaka stanara. Javne građevine u lošem su stanju, a na nekima je već došlo i do urušavanja opasnih za stanovnike naselja.

Slika 22: Granice Remetinečkog gaja danas

Analizu stanja građevina u Remetinečkom gaju započet ću s prvim izgrađenim stambenim zgradama u Remetinečkom gaju, točnije sa zgradom na adresi Remetinečki gaj 3. [sl. 23] Fasada građevine u lošem je stanju te ju je potrebno obnoviti. Većina stanara promijenila je dotrajalu drvenu stolariju novom PVC stolarijom, a na prvom katu s lijeve strane veći dio prozorskog otvora zazidan je ciglama te je umetnut manji PVC prozor. Ova intervencija narušava prvotnu simetriju pročelja zgrade, a stanari su u ovom slučaju odlučili da u toj prostoriji nemaju potrebu za duplim velikim prozorima, već za jednim malim.

Slika 23: Zgrada na adresi Remetinečki gaj 3, jedna od prvih izgrađenih zgrada u Novom Zagrebu

Odmah preko puta nalaze se stambene zgrade koje obilježavaju ovo naselje, a to su Jugomontove stambene zgrade. Glavni problemi montažnih zgrada Jugomontovih sustava JU-60 i JU-61, takozvanih *limenki*, danas su trošnost i loše održavanje koje je posljedica nepostojanja javne službe za njihovo profesionalno i kontinuirano očuvanje. Iako te zgrade predstavljaju važnu urbanističku baštinu, u Hrvatskoj ne postoji dovoljna razina svijesti o važnosti njezinog očuvanja. Limenke su građene s pretpostavkom da će zadovoljavati životni standard 25-30 godina, a predviđeno je da će se nakon toga promijeniti membrane, koje su i projektirane na način da se mogu lako promijeniti. Bogdan Budimirov, jedan od projekatana limenki navodi: „*Naš je sustav imao armiranobetonsku konstrukciju i ona traje 100 godina, a sve ispune i sve ovo što čini standard se već prema tome trebalo održavati i mijenjati svakih 25 do 30 godina, jer tada ćemo biti bogatiji. Samo u međuvremenu nismo postali bogatiji, a to više nisu društveni stanovi koje održava netko drugi.*“⁵⁸ Održavanje zgrada i sve promjene u početku je izvršavao Jugomontov servis za trajno održavanje zgrada. Nažalost, s propašću Jugomonta, nestao je i servis, stanovi su prešli u privatno vlasništvo, a održavanje zgrada

⁵⁸ Mlinar, 2014: 121

prepušteno je stanarima i budućim privatnim vlasnicima.⁵⁹ Brojni stanari koji su se uselili u stanove po završetku izgradnje i njihovi nasljednici i danas tamo žive te se svakodnevno suočavaju s problemima koji su nastali zbog neodržavanja zgrada. Snalaze se kako najbolje znaju pa ovisno o vlastitim potrebama i mogućnostima skidaju membrane i mijenjaju dotrajale prozore, često neadekvatnim materijalima i na neadekvatan način. Šetnjom kroz naselje moguće je vidjeti pročelja koja više nisu unificirana i monotona, već je na gotovo svakom prozoru vidljiva određena vrsta intervencije, a pročelja zgrada teško je promatrati kao skladne cjeline. Danas, kao i odmah nakon izgradnje, prisutan je problem energetske učinkovitosti zgrada. Materijali koji su omogućavali brzu i jeftinu izgradnju te brzo rješavanje stambenog pitanja za velik broj ljudi, istovremeno su bili vrlo loši izolatori, a kako bi riješili taj problem, stanari imaju različita rješenja.

Većina stanara koji su imali tu mogućnost promijenili su dotrajalu drvenu stolariju PVC stolarijom koja je bolji zvučni i toplinski izolator. Naravno, nisu se svi odlučili za promjenu pa su pročelja zgrada često šarolika, a žute rolete s metalnim okvirima podsjećaju na starija vremena. [sl. 24]

Slika 24: Intervencije na limenkama

Na nekoliko stanova potpuno su uklonjene prozorske membrane, a stanari su problem izolacije odlučili riješiti potpunim zazidavanjem vanjskog zida ili pak ugradnjom PVC stolarije veličine cijele prozorske membrane. Na taj način potpuno se izgubila montažnost zgrada. [sl. 25-26]

⁵⁹ Prosinečki, 2015: 36

Slika 25: Zazidana prozorska membrana

Slika 26: Prozorska membrana ispunjena PVC-om

Kao jedan od pozitivnijih primjera mogu istaknuti obnovu zgrade u Remetinečkom gaju na kojoj su stanari uklonili stare membrane, ali nove membrane su izvedene na način da oponašaju izgled i teksturu aluminijskih limova [sl. 27]. Stubišta koja vode do glavnog ulaza na većini zgrada su u lošem stanju i zahtijevaju obnovu. Pojedina stubišta stanari su obložili pločicama, a samo jedno je potpuno obnovljeno, obloženo kulir žbukom, te je postavljena nova metalna ograda. [sl. 28]

Slika 27: Pozitivna intervencija, Remetinečki gaj 22

Slika 28: Obnovljeno stubište

Sadašnje stanje stambenih zgrada moguće je zaštititi i obnoviti samo sustavnim i planskim rješenjima. Jugomontove montažne zgrade jedan su od najvrjednijih primjera koje dolaze vidjeti stručnjaci iz cijelog svijeta. Tu vrijednost trebao bi prepoznati i grad te sudjelovati u njihovoj obnovi i prezentirati građanima, ali i turistima kao vrijednu arhitektonsku i urbanističku baštinu. Pri obnovi zgrada trebalo bi pronaći kompromis između zadržavanja izvornog izgleda i montažnosti zgrada te potreba stanara. S obzirom na to da je gotovo nemoguće pronaći rješenje koje bi postiglo bolju izolaciju, a da se pritom zadrži montažnost, kao moguće rješenje nameće se već navedeni primjer promjene membrana postavljanjem sličnih aluminijskih ploča.

Opskrbni centar u središtu naselja u kojem je bio samoposlužni dućan prazan je i devastiran već nekoliko godina. Zgrada Centra za kulturu u funkciji je, ali to ne bi bilo jasno nikome tko joj priđe s južne strane i vidi razbijene prozore kroz koje izlaze golubovi koji su se tamo nastanili [sl. 29]. Zgrada je u jako lošem stanju i potrebno ju je hitno obnoviti.

Slika 29: Centar za kulturu Novi Zagreb

Jedna od najvažnijih javnih zgrada u Remetinečkom gaju je Dom zdravlja. Taj objekt također je u vrlo lošem stanju, a 2018. godine došlo je do vrlo opasnog urušavanja stropa u prizemlju zgrade, tj. u prolazu u kojem se nalazi glavni ulaz [sl. 30]. Na sreću, nitko nije ozlijeđen, a strop je ubrzo saniran.

Slika 30: Urušavanje stropa, Dom zdravlja Remetinec

U naselju postoji velik broj zelenih površina koje obuhvaćaju parkove i igrališta na kojima je danas moguće vidjeti mnogo djece i mladih [sl. 31]. Iako su parkovi zaštićeni zgradama sa svih strana, sve je veća buka zbog povećanja prometa nakon izgradnje velikih centara u neposrednoj blizini. Osim parkova okruženih stambenih zgradama, sportsko igralište između Doma zdravlja i Remetinečke ceste mjesto je igre i susreta svih naraštaja, a na njemu se svake godine organiziraju i razni sportski turniri.

Slika 31: Park u Remetinečkom gaju

4.2. Savski gaj

Naselje Savski gaj u cjelini je u relativno dobrom stanju. Iako su stambene zgrade na sjevernom dijelu naselja izgrađene gotovo u isto vrijeme kao stambene zgrade u Remetinečkom gaju, one su u puno boljem stanju te ne zahtijevaju hitnu obnovu. Ipak, potrebno im je kontinuirano održavanje. Stambene kuće u južnom potezu naselja, istočno i zapadno od Prekratove ulice, uglavnom su obnovljene, tj. imaju novu fasadu. Nekoliko starijih kuća izgrađenih početkom prošlog stoljeća srušeno je te su na pojedinim parcelama izgrađene niže stambene zgrade.

Stanovnici ističu da u Savskom gaju nema dovoljno sigurnih zelenih površina ni parkova. Nehruov trg sadrži parkić, ali kroz njega prolaze ulice koje su trenutno jako prometne jer je zbog rekonstrukcije rotora zatvoren izlaz s Prekratove ulice na Aveniju Dubrovnik te većina vozila prolazi Nehruovim trgom do Trnskog gdje izlaze na Aveniju Dubrovnik. Građani Savskog gaja podijeljeni su oko toga treba li trgovima promijeniti ime jer postoje oni koji smatraju da ne bi trebali živjeti na trgovima koji nose ime prema egipatskom predsjedniku i indijskom premijeru. S druge strane nalaze se oni kojima svejedno kako se zovu trgovi na kojima žive sve dok se u naselju rješavaju neka važnija pitanja.

Jedan od najvažnijih problema u Savskom gaju, ali i cijeloj stambenoj zajednici je prenapučenost Osnovne škole Savski gaj kao i loše stanje građevine u kojoj se škola nalazi. Dok većina osnovnih škola u gradu Zagrebu radi samo u jednoj (jutarnjoj) smjeni te je ministarstvo znanosti obrazovanja najavilo inicijativu za cjelodnevnom nastavom od 9 do 16 h, Osnovna škola Savski gaj godinama je radila čak u tri smjene, a nakon izgradnje novog krila škole 2008. godine škola počinje raditi u dvije smjene, ali i dalje u pretrpanim razredima. Stanovnici Jaruščice i Blata već dugi niz godina pokreću inicijative i peticije za izgradnju nove škole u Blatu, ali čak i nakon usvajanja te ideje na sjednici Vijeća Gradske četvrti Novi Zagreb – zapad, 2015. godine, škola nikada nije izgrađena.

4.3. Lanište

S obzirom na relativno recentnu izgradnju, naselje je u dobrom stanju. Uz Jadransku aveniju nalazi se veliko nogometno igralište koje je do 2018. godine koristio Nogometni klub Gavran. S početkom rekonstrukcije rotora javne vlasti odlučile su da će se igralište koristiti za odlaganje viška iskopane zemlje tijekom radova. To, naravno, nije bilo dobro rješenje jer je rekonstrukcija rotora dug proces za vrijeme kojeg NK Gavran nema gdje trenirati, a veliki

kamioni prevoze zemlju tek nekoliko metara od stambenih zgrada i uz put kojim djeca idu u školu. Bolje rješenje svakako bi bilo odvoženje zemlje prema nedovršenoj Sveučilišnoj bolnici i prostoru udaljenom od naselja. Po završetku radova na rotoru igralište i njegovu okolicu trebalo bi kvalitetno urediti sa svim potrebnim sadržajima koje zapravo nikada nije ni imalo.

Velika neiskorištena zelena površina trenutno se nalazi između Laništa i Remetinečkog gaja, tj. s južne strane Hotela I. Ta površina godinama je neuređena i neiskorištena zbog neriješenih imovinsko-pravnih odnosa. Grad Zagreb trebao bi otkupiti zemljište i urediti taj veliki prostor na kojemu je moguće izgraditi veliki park i igrališta za sve uzraste te potencijalnu zelenu oazu u središtu stambene zajednice Savski gaj – Remetinec – Lanište koju bi mogli koristiti svi njezini stanari.

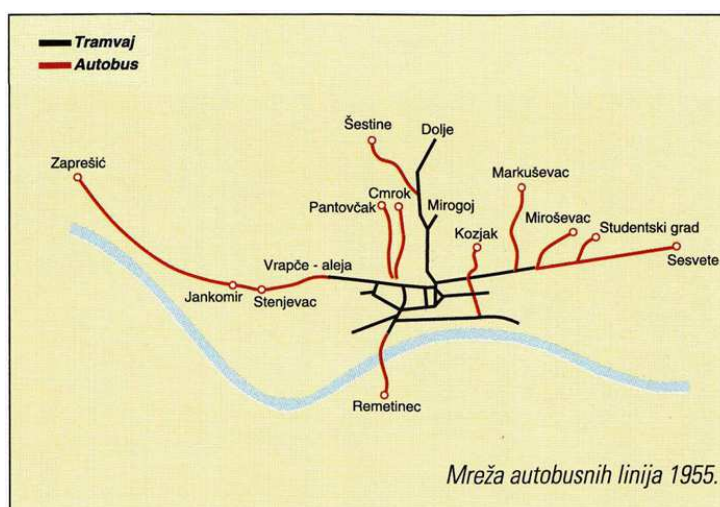
Veliki problem stambenoj cjelini predstavlja nezaustavljiva stambena izgradnja prema zapadu na svakom i najmanjem slobodnom dijelu zemljišta. Takvom izgradnjom i bez ikakvog urbanističkog planiranja nastalo je i naselje Jaruščica čime su Remetinečki gaj i Lanište gotovo spojeni s Blatom. U stvarnosti se radi o nakupini gusto izgrađenih stambenih zgrada bez ikakvih javnih i društvenih sadržaja te je riječ o naselju koje se u potpunosti oslanja na susjedna naselja. Postavlja se pitanje gdje je granica i koliko će se novih naselja izgraditi prije nego se počnu planirati nova osnovna škola, vrtić, parkovi itd. Jasno je da ovakva 'divlja' izgradnja ne poštuje niti prati urbanističke planove, a zemlja se mahom prodaje privatnim vlasnicima kojima je glavni cilj zarada, a ne kvaliteta života i razvoj infrastruktura u naselju. Još uvijek ima dovoljno slobodnih površina za izgradnju potrebnih ustanova i infrastruktura, ali ako se nastavi trenutni tempo izgradnje i širenja trgovačkih lanaca i centara u naselju vrlo brzo neće biti nikakvog prostora za osiguravanje osnovnih potreba njegovih stanara.

5. PROMETNA POVEZANOST

Stambena cjelina Remetinečki gaj - Savski gaj - Lanište nalazi se na jugozapadnom ulazu u grad što njezinim stanovnicima omogućuje brz i lak izlaz iz grada, dok pojedinim građanima ponekad treba i 40-ak minuta samo da izađu iz grada. Naselja su omeđena s nekoliko glavnih prometnica. Sa sjeverne strane Lanište je omeđeno Jadranskom avenijom koja završava Remetinečkim rotorom i nastavlja se Avenijom Dubrovnik prema istoku. Ona sa sjeverne strane omeđuje naselje Savski gaj. S južne pak strane, stambena cjelina jasno je omeđena željezničkom prugom, a Remetinečka cesta glavna je prometnica unutar stambene zajednice te predstavlja granicu između Savskog i Remetinečkog gaja.

5.1. Razvoj

Od osnutka naselja do danas zapadni dio Novog Zagreba postao je vrlo dobro povezan prometnicama te javnim gradskim prijevozom sa svim dijelovima grada. Prva novozaagrebačka autobusna linija od centra grada prema Remetincu uspostavljena je 1950. godine, a autobus je prometovao preko starog Savskog mosta⁶⁰ [sl. 32]. Tramvajska pruga 1979. godine prvi put prelazi rijeku Savu preko Mosta mladosti do Sopota. Jadranski most izgrađen je tek 1981. godine prema projektu Zvonimira Lončarića te je četiri godine kasnije izgrađena tramvajska pruga do Sopota čime je tramvajem povezan cijeli Novi Zagreb.

⁶⁰ <https://mapiranjetresnjevke.com/aktivnosti/autobus-promet/> (pristupljeno 29. svibnja 2019.)

5.2. Današnje stanje

Remetinečki gaj vrlo je dobro povezan javnim prijevozom s ostatkom grada. Remetinečkom cestom prometuju brojni autobusi iz naselja u okolici Zagreba do Savskog mosta. Ipak, Lanište je povezano tek autobusom 234 Glavni kolodvor – Lanište koji prometuje relativno rijetko, a građani su već nekoliko puta pokrenuli inicijative za češće polaske autobusa koji su bili zanemareni. Ta linija važna je i jer predstavlja jedinu poveznicu centra grada s Arena centrom i Arenom Zagreb pa su gužve velike. Drugi način za doći do Arene je tramvajem do stanice na „Remetinečkom rotoru“ (u nastavku: Rotor), nakon čega je potrebno pješачiti 15-20 minuta. Stanovnici sjevernog dijela Savskog gaja imaju izravan pristup tramvaju i autobusima na Aveniji Dubrovnik dok oni iz južnog dijela uglavnom koriste autobuse koji prolaze Remetinečkom cestom ili pak pješāče 15 minuta do tramvaja na Aveniji Dubrovnik. Sve navedeno zapravo je vrijedilo do početka 2019. kada započinje rekonstrukcija najvećeg zagrebačkog kružnog toka.

5.2.1. Rekonstrukcija Rotora

Rotor u Remetincu najvažniji je kružni tok koji povezuje neke od ključnih zagrebačkih prometnica, a to su Jadranska avenija, Avenija Dubrovnik, Jadranski most i Remetinečka cesta. Rotor je izgrađen 1981. godine zajedno s izgradnjom Jadranskog mosta radi smanjenja prometnih gužvi u tom dijelu grada. Konstruiran je za prolazak oko 50.000 vozila dnevno, a taj broj udvostručio se već do početka 21. stoljeća, što je rezultiralo velikim gužvama i brojnim prometnim nesrećama. Rotor je postao jedna od najkritičnijih gradskih prometnih infrastruktura te je postalo jasno da je problem potrebno riješiti rekonstrukcijom rotora i novim prometnim rješenjima. Prva studija izrađena je 2007. godine, a dvije godine kasnije usvojen je prijedlog izgradnje dvaju tunela u pravcu istok-zapad čime bi se Rotor jako odteretio. Od tada se povremeno govorilo o rekonstrukciji koja je najavljivana svakih par godina sve do 2018. godine. Prvi radovi počinju 6. kolovoza 2018., a promet je tek blago preusmjeren. Tek u prosincu 2018. Rotor je potpuno zatvoren za sav promet koji je preusmjeren obilaznim cestama. Tramvajski promet od Savskog mosta do Sopota također je potpuno obustavljen, a uvedena je izvanredna linija autobusa koji vozi tom trasom.

Rekonstrukcija Rotora trenutno je u tijeku, a doći će do nekoliko glavnih izmjena. Ono što će možda najviše odteretiti rotor izgradnja je dvaju dvotračnih tunela u smjeru istok-

zapad. To znači da će Jadranska avenija i Avenija Dubrovnik biti potpuno povezane, a vozila koja će se kretati na toj relaciji uopće neće ulaziti u Rotor. Što se tiče ulaza u rotor, svaki ulaz bit će dvotračan i osiguran semaforima te će na svakom ulazu postojati i dvije potpuno odvojene trake za skretanje udesno[sl. 33]. Time će prometni pravci biti fizički odvojeni pred ulaskom u raskrižje, a u samom Rotoru bit će onemogućeno preplitanje čime bi se trebao smanjiti broj nesreća. Tramvajska regulacija neće se promijeniti, ali otvorena je mogućnost produljenja tramvajske pruge do Laništa.

Slika 33: Središnji dio kružnog toka u Remetincu (stanje prije rekonstrukcije)

Rekonstrukciju Rotor stanovnici uglavnom vide kao promjenu na bolje i vjeruju u smanjenje gužvi. Početne brige stanovnika oko još većih gužvi na Rotoru za vrijeme obnove pokazale su se neopravdanima. Upravo suprotno, gužvi pred Rotorom više gotovo nema, čak niti u vrijeme odlazaka na posao i povratka s posla. Razlog je zabrana prometa vozilima težima od pet tona i višima od 3,5 metra, a čini se da velik broj građana bira okolne pravce te zagrebačku obilaznicu. Stanovnici Laništa profitirali su time što autobusi sa Savskog mosta više ne voze Remetinečkom cestom, već svi prolaze kroz Lanište, čime je ono odlično povezano sa Savskim mostom.⁶¹

Ipak, postoji i nekoliko negativnih strana, a najviše za stanovnike južnog dijela Savskog gaja. Autobusna i tramvajska stanica Savski gaj na Aveniji Dubrovnik pomaknuta je za približno 300 metara prema istoku, što produljuje vrijeme hoda do stanice, na što su stanovnici primorani jer autobusi u smjeru istoka Zagreba više ne voze Remetinečkom cestom. Još jedan veliki problem je pitanje pješaka i biciklista koji su često prolazili ispod Rotor na putu na posao ili u školu. Za stanovnike Laništa i Remetinečkog gaja ne postoji

⁶¹ <https://autostart.24sata.hr/magazin/kada-je-sagra-en-zasto-ga-se-boje-i-kako-ce-izgledati-remetinecki-rotor-6149> (pristupljeno 29. svibnja 2019.)

siguran način za prijeći Savu osim odlaska do pješačkog prijelaza preko Avenije Dubrovnik koji se nalazi na granici između Savskog gaja i Kajzerice što je za stanovnike Laništa i Remetinca vrlo daleko. Također, kamioni često ne prate oznake o visini vozila pa zapinju ispod nadvožnjaka preko kojeg prelazi željeznička pruga, što uzrokuje zastoje.

Iako je Rotor građen prvenstveno za vozače, najbolje je funkcionirao na -1 razini rezerviranoj za pješake, bicikliste i tramvaj. To je jedno od rijetkih mjesta u gradu na kojem su pješaci i biciklisti mogli nesmetano proći u bilo kojem smjeru, bez čekanja na semaforu ili prolaznja kroz pothodnik. Zidovi pothodnika bili su prostor umjetničkog izražavanja te su se tamo mogli vidjeti zanimljivi grafiti. Sigurna sam da će se i nakon rekonstrukcije Rotora u toj galeriji na otvorenom moći vidjeti novi maštoviti radovi. Pješaci i biciklisti često nisu bili niti svjesni količine prometa koja se nalazila iznad njih jer se buka s gornjeg nivoa nije previše čula. Sve to ostavlja mogućnost revitalizacije velike zelene površine u središtu Rotora na način da se postavi park, klupe ili neki drugi sadržaji koji bi omogućili prolaznicima kraće zaustavljanje i odmor. Prema trenutnim procjenama, Rotor bi za vozila trebao biti otvoren u veljači 2020. godine.

5.3. Potencijal

Osim rekonstrukcije Rotora u Remetincu, jedan od projekata koji bi poboljšao kvalitetu života građana je most preko Save koji bi spojio Lanište i Jarun. Time bi se povezali sjeverozapad i jugozapad grada, a stanovnici ne bi morali koristiti duge okolne putove preko Jankomirskog ili Jadranskog mosta. Ovaj most bi, za razliku od ostalih zagrebačkih mostova, trebao osigurati dovoljan i siguran prostor za pješake i bicikliste koji bi ga koristili za odlazak na Jarun. Natječaj za izradu mosta grad Zagreb je raspisao još 2006. godine, a u katalogu natječajnih radova idejnog projekta most Jarun moguće je vidjeti zanimljive prijedloge te projekt koji je pobijedio na natječaju [sl. 33]. Izgradnjom ovog mosta trebao se riješiti problem malog kapaciteta mostova preko Save i na taj način doprinijeti povezivanju dijelova Zagreba na dvije obale Save. Nažalost ovaj projekt još uvijek nije proveden u djelo.⁶²

⁶² https://www.zagreb.hr/en/most-jarun_katalog-radova/3277 (pristupljeno 8. lipnja 2019.)

Slika 34: Natječajni rad idejnog projekta most Jarun, Prva nagrada, Građevinski fakultet, Sveučilišta u Zagrebu, Zavod za konstrukcije, Katedra za mostove

Naselja bi također trebalo bolje povezati javnim gradskim prijevozom s centrom grada. Građani bi u tom slučaju više koristili gradski prijevoz, a manje svoje automobile zbog kojih se stvaraju gužve. Kao mogućnost spominje se i produljenje tramvajske pruge od Rotoru do Laništa. Više o toj inicijativi moći će se raspravljati nakon rekonstrukcije Rotoru. U Remetincu postoji željeznička stanica pa dio stanovnika koristi vlak kako bi brzo došli do centra Zagreba te izbjegli prometne gužve. Građani Savskog gaja nekoliko puta su uputili apel za izgradnjom željezničke stanice u njihovom naselju. Time bi još više stanovnika Novog Zagreba išlo vlakom na posao i smanjila bi se pretrpanost centra grada automobilima.

ZAKLJUČAK

Remetinečki gaj prvo je novozaagrebačko planski izgrađeno naselje koje prati postavke funkcionalizma iz Atenske povelje i u kojem je stanovnicima osigurano sve za kvalitetan život. Posebnost Remetinečkog gaja je to da u odnosu na ostala novozaagrebačka naselja sadrži upravne i društvene zgrade sa sadržajima za šire novozaagrebačko područje, te svim pratećim sadržajima za samo naselje. U ostalim naseljima prateći sadržaji gradili su se pri kraju izgradnje stambenih zgrada, ili nikad nisu ni izgrađeni zbog prevelike želje za maksimalnom izgradnjom stambenih prostora.⁶³ Remetinečki gaj jedno je od najzelenijih novozaagrebačkih naselja, a stanovnici naselja sretni su što u svojim parkovima mogu bezbrižno gledati djecu kako se igraju, zaštićeni od prometa. Jugomontove stambene zgrade jedinstvene su u svijetu te je nužno prepoznati njihovu vrijednost s ciljem njihove zaštite i obnove kao primjer vrijedne urbanističke i arhitektonske baštine. Izvorna zamisao i urbanistički plan naselja zadržan je do danas te unutar parametara naselja nije došlo do neplanskih interpolacija kao u nekim drugim dijelovima grada. Javne ustanove u južnom potezu naselja štite stambene zgrade s parkovima od buke i prometa s Remetinečke ceste i željezničke pruge.

Prijetnja stambenoj zajednici kao cjelini nepostojanje je urbanističkog plana te neplanska izgradnja. Dok je u 20. stoljeću postojala veća razina svijesti o važnosti urbanističkih planova, što je vidljivo iz prethodnih poglavlja ovog rada, krajem 20. stoljeća i početkom 21. urbanistički planovi su zanemareni. Na slobodnom prostoru uz naselja započela je potpuno neregulirana gusta izgradnja s ciljem maksimalnog iskorištavanja građevinskih zemljišta. To je dovelo do ogromnog broja stanara koji raste iz dana u dan, a taj porast nije popraćen izgradnjom javnih ustanova. Dok se prilikom razvoja Novog Zagreba i izgradnje Remetinečkog gaja moglo govoriti o funkcionalnom urbanizmu i pomno osmišljenom urbanom prostoru, danas privatni graditelji imaju potpunu slobodu koja rezultira neplanskom masovnom stambenom izgradnjom.

Tijekom izrade ovog diplomskog rada i istraživanja naučila sam jako puno o vlastitom naselju i svojoj okolini. Nažalost, postala sam svjesna da su građevine u lošem stanju i da im je potrebna hitna obnova i kontinuirano održavanje. Ipak, saznala sam i da postoje brojne

⁶³ Mlinar, 2014: 80

inicijative i potencijalni projekti obnove i revitalizacije ove stambene cjeline te sam optimistična u vezi daljnjeg razvoja naselja. Nadam se da će javne vlasti prepoznati inicijative i apele stanara te da će i okolna novoizgrađena naselja uskoro dobiti odgovarajuće sadržaje i odteretiti ovu stambenu zajednicu.

POPIS ILUSTRACIJA

Slika 1: Položajni nacrt gradnje za regulacije rijeke Save kraj Zagreba god. 1899. i koncem god. 1900.; Izvor: Mlinar, 2014: 10

Slika 2: Generalni regulacioni plan za grad Zagreb, 1936.; Izvor: Mlinar, 2014: 11

Slika 3: Idejno urbanističko rješenje južnog Zagreba, 1962.; Izvor: Mlinar, 2014: 18

Slika 4: Idejno urbanističko rješenje Savski gaj – Remetinec – Lanište, 1965., Izvor: Mlinar, 2014: 102

Slika 5: Europa u 18. stoljeću; Izvor: <https://mapire.eu/en/map/europe-18century-firstsurvey/?bbox=1749318.7200774725%2C5742885.918378934%2C1807372.6430600637%2C5758173.324035969&layers=osm%2C163%2C165>

Slika 6: Naselje februarских žrtava (d. Remetinečki gaj) i Novi Savski gaj (d. Savski gaj); Izvor: Mlinar, 2014: 26

Slika 7: Prva etapa izgradnje Remetinečkog gaja, 1956. (DAZG, MF 374:241); Izvor: Mlinar, 2014: 46

Slika 8: Zgrada općine Remetinec u Remetinečkom gaju (d. VI. policijska postaja Zagreb), snimak iz 1958. (snimio V. Guteša, MGZ fot. 5168); Izvor: Mlinar, 2014: 52

Slika 9: Prve novozagrebačke stambene zgrade, Remetinečki gaj 6, 5, 4, 3, snimak iz 1961. (snimio J. Vranić, MGZ fot. 5165); Izvor: Mlinar, 2014: 55

Slika 10: Dom zdravlja Remetinec (vlastita fotografija)

Slika 11: Kinodvorana (d. Centar za kulturu Novi Zagreb), zgrada općine Remetinec (d. VI. policijska postaja Zagreb) i Dom narodnog zdravlja (d. Dom zdravlja Zagreb – Centar u Remetinečkom gaju), snimak iz 1960-ih, Izvor: Žilić, 1965: n.p.

Slika 12: Postavljanje membrana pročelja, 1960-ih, Izvor: Prosinečki, 2015: 37

Slika 13: Jugomontova stambena zgrada JU-61, tlocrt, presjek i pročelja; Izvor: Mirković, 1980: 146-148

Slika 14: Jugomontova četverokatna stambena zgrada JU-61, Remetinečki gaj 10, snimak iz 1960-ih; Izvor: Mlinar, 2014: 69

Slika 15: Opskrbni centar u Remetinečkom gaju, snimak oko 1970. (snimio Š. Radovčić, MGZ fot. 41405)

Slika 16: Naselje februarskih žrtava (d. Remetinečki gaj), plan sadnje drveća i grmlja, 1958.-1960.; Izvor: Mlinar, 2014: 88

Slika 17: Novi Savski gaj (d. Savski gaj), snimak iz 1960-ih (IM); Izvor: Mlinar, 2014: 16

Slika 18: Osnovna škola Braća Horvat (d. Osnovna škola Savski gaj), snimak iz 1960-ih, Izvor: Žilić, 1965: n.p.

Slika 19: Dječji vrtić „Remetinec“ u Laništu; Izvor: <http://www.vrtic-remetinec.zagreb.hr/default.aspx?id=44> (pristupljeno 8. lipnja 2019.)

Slika 20: Arena Zagreb (vlastita fotografija)

Slika 21: Arena Centar; Izvor: http://www.tromont-production.com/Portals/1/Images/Reference/Arena%20Centar%20Zagreb/1_arenazg4.jpg (pristupljeno 8. lipnja 2019.)

Slika 22: Granice Remetinečkog gaja danas; Izvor: <https://korak.com.hr/korak-047-rujan-2014-remetinecki-gaj-u-novom-zagrebu/> (pristupljeno 25. svibnja 2019.)

Slika 23: Zgrada na adresi Remetinečki gaj 3, jedna od prvih izgrađenih zgrada u Novom Zagrebu (vlastita fotografija)

Slika 24: Intervencije na limenkama (vlastita fotografija)

Slika 25: Zazidana prozorska membrana (vlastita fotografija)

Slika 26: Prozorska membrana ispunjena PVC-om (vlastita fotografija)

Slika 27: Pozitivna intervencija, Remetinečki gaj 22 (vlastita fotografija)

Slika 28: Obnovljeno stubište (vlastita fotografija)

Slika 29: Centar za kulturu Novi Zagreb (vlastita fotografija)

Slika 30: Urušavanje stropa, Dom zdravlja Remetinec; Izvor:

<https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/na-zgradi-doma-zdravlja-remetinec-urusila-se-nadstresnica-20141018/slika-e4c863c75254e583fab2191d8f904371> (pristupljeno 29. svibnja 2019.)

Slika 31: Park u Remetinečkom gaju (vlastita fotografija)

Slika 32: Mreža autobusnih linija 1955.; Izvor:

<https://mapiranjetresnjevke.com/aktivnosti/autobus-promet/> (pristupljeno 29. svibnja 2019.)

Slika 33: Središnji dio kružnog toka u Remetincu (stanje prije rekonstrukcije); Izvor:

<http://pogledaj.to/drugestvari/sto-se-krije-ispod-rotora/> (pristupljeno 29. svibnja 2019.)

Slika 34: Natječajni rad idejnog projekta most Jarun, Prva nagrada, Građevinski fakultet, Sveučilišta u Zagrebu, Zavod za konstrukcije, Katedra za mostove; Izvor:

https://www.zagreb.hr/en/most-jarun_katalog-radova/3277 (pristupljeno 8. lipnja 2019.)

BIBLIOGRAFIJA

Andrijević, S., Bašić, S., Tutek, I. (2005), *Željeznica u prostornim planovima grada Zagreba*, Prostor, 13, 2 (30), 175-186, Zagreb

Bobovec, B.; Mlinar, I.; Sentić, D. (2012), *Zagrebački velesajam kao poticaj razvoju novozagrebačkog centra*, Prostor, 20, 1 (43), 186-197, Zagreb

Barišić Marenčić, Z. (2013), *Prolegomena opusu urbanista Mirka Maretića*, Prostor, 21, 2 (46), 274-291, Zagreb

Damjanović, D. (2014), *Zagreb: arhitektonski atlas*, AGM, Zagreb

Crnobrnja, N. (2005), *Zagrebački savski mostovi*, Građevinar, 57, 12: 977-985, Zagreb

Franković, E. (1985), *Urbanističko planiranje Zagreba od 1945. do 1985.*, Radovi Instituta za povijest umjetnosti 9, 85–97, Zagreb

Hrvatski zavod za prostorni razvoj (2017), *VIZIJE GRADOVA I PROSTORA, međunarodne preporuke za prostorni i urbani razvoj*, Hrvatski zavod za prostorni razvoj i Udruga hrvatskih urbanista, Zagreb

Hutinec, G., Goldstein, I. (2012), *Povijest grada Zagreba*, Knjiga 2.: 20. i 21. stoljeće, Novi Liber, Zagreb

Kolacio, Z., (1961), *Južni Zagreb*, Čovjek i prostor, 9 (111): 3/5, Zagreb

Marinović-Uzelac, A. (1984.), *Atenska povelja; Što je bila - Što jest - Što će biti*, Arhitektura, 189-195: 24–31, Zagreb

Mlinar, I. (2014), *Remetinečki gaj: početak sustavne urbanizacije novozagrebačkog područja: ususret šezdesetoj godini Remetinečkog gaja*, Centar za kulturu Novi Zagreb, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb

Mlinar, I. (2009), *Zagrebačka stambena naselja nakon 2000. godine*, Prostor, 17, 1 (37), 158-169, Zagreb

Odak, T., (1989.-1991.), *Pregled stambene arhitekture u Hrvatskoj 1945-1991.*, Arhitektura, 208-210, Zagreb

Prosinečki, J.: (2015): *Stambena kriza i industrijalizacija građevinarstva u Jugoslaviji. Montažna gradnja u Zagrebu 1950-ih i 1960-ih – montažni sistemi poduzeća Jugomont*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Diplomski rad, Zagreb

Solar, Ž., (1962), *Čime stanari Jugomontovih zgrada nisu zadovoljni*, Jugomont – list za probleme industrijalizacije građevinarstva, 2, 5: 77-78, Zagreb

Solar, Ž., (1962), *Jugomontov montažni sistem Ju-61*, Čovjek i prostor, 108/109: 13-14, Zagreb

Solar, Ž., (1962), *Montažna izgradnja*, Čovjek i prostor, 111, Zagreb

Vranić, D., (2014), *Otpor arhitekture političkom režimu/ima: slučaj Novog Zagreba*, Sociologija i prostor : časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja, Vol. 52 No. 1 (198), Zagreb

Žilić, F., (1966), *Remetinec 1955 – 1965*, Općinski odbor SSRN Remetinec, Zagreb

Internetski izvori:

Centar za kulturu Novi Zagreb: <https://czk-novi-zagreb.hr/> (pristupljeno 14. svibnja 2019.)

Enciklopedija.hr: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=11750> (pristupljeno 29. svibnja 2019.)

Korak.com: <https://korak.com.hr/korak-047-rujan-2014-remetinecki-gaj-u-novom-zagrebu/> (pristupljeno 25. svibnja 2019.)

KGZ Savski gaj: <http://www.kgz.hr/hr/knjiznice/knjiznica-savski-gaj/83> (pristupljeno 14. svibnja 2019.)

Mapire.eu: <https://mapire.eu/en/map/europe-18century-firstsurvey/?bbox=1749318.7200774725%2C5742885.918378934%2C1807372.6430600637%2C5758173.324035969&layers=osm%2C163%2C165> (pristupljeno 29. svibnja 2019.)

Mega-Poliplet: <http://www.mega-poliplet.hr/mega-poliplet> (pristupljeno 26. svibnja 2019.)

Muzej grada Zagreba: <http://www.mgz.hr/hr/muzejski-programi/zagrebacki-kvartovi/o-projektu/> (pristupljeno 14. svibnja 2019.)

OŠ Savski gaj: <http://os-savski-gaj-zg.skole.hr/skola/povijest> (pristupljeno 14. svibnja 2019.)

Pogledaj.to: <https://pogledaj.to/> (pristupljeno 29. svibnja 2019.)